

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 6 - Sayı: 2

ARŞİV-HAFİZA-KAMUSAL ENSEFALİZASYON ARCHIVE-MEMORY-PUBLIC ENCEPHALIZATION

Mehmet Torunlar
T.C. Cumhurbaşkanlığı
Devlet Arşivleri Başkanlığı
mehmettorunlar06@gmail.com

Öz

Arşivlerle hafıza arasında benzetme yapmak, tüm dünyada yaygın bir husus. Ülkemizde ise bu benzetmenin ortaya çıkardığı sonuç şu şekilde özetlenebilir: Arşivler ve arşiv uygulamaları yalnızca geçmiş kapsayan bir unsurdur ve genel itibarıyla geçmişin güçlü ve şanlı tarihine ve değerler sistemine gönderme yapmalıdır; bugün için önemi ile geleceğe yönelik göndermeleri çok göz önüne alınmasa da, tarihi değere sahip olanlar haricindeki belgeler önemsenmeyebilir veya yok edilebilir. Oysa hafıza kavramı hangi disiplin alanından incelenirse incelenirse insani bir özellik olarak hatırlama ve tutma ile birlikte unutma, değiştirme, silme ile de iç içedir. Çoğunlukla bireyseldir; bireysel yığılmalar ve benzeşimler toplumsal hafızayı oluşturur. Toplumsal hafıza da unutmalar, silmelerden ve değiştirmelerden oluşan bir kürenin içerisinde. Toplumun, dolayısıyla devletlerin hafızası olarak addedilen arşivler ise bu bireysel ve toplumsal unutmalara, değiştirmelere, silmelere karşı koruyucu ve hatırlatıcı bir önlem olarak ortaya çıkmış, birikim fazlalığına da yönetilmesi gerekmiş, daha ileri safhalarda kapsadığı bilgi varlıkları açısından öncelikle yönetim eyleminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Modern dünyada ise hayatın her alanına nüfuz eden iletişim ve bilgi unsuru ile beraber akla gelebilecek her teknik ürünün, bunların işletim sistemlerinin temel noktalarından bir tanesi haline gelmiştir. Konunun geldiği bu noktadan hareket edildiğinde, arşivlerin hafızadan daha farklı bir yapının veya gerçekliğin unsuru olduğu görülecektir. Bu makalede, bahsedilen bu farklı unsurun izleri sürülmeye çalışılmaktadır. Hafızanın ne olduğundan, arşivle benzeşen yönlerinden, modern dünyada ondan ayrılan özelliklerinden bahsedilerek farklılığın ne olduğu çözümlenmek istenmektedir. Çalışmada, konuya ilgi duyanların bu açıklamalardan yola çıkarak okumalar yapmalarına ve yeni düşünceler geliştirmelerine aracılık edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Hafıza, Hatırlama, Unutma, Ensefalizasyon

Abstract

An analogy between archives and memory is common throughout the world. However, this analogy in our country leads to a conclusion: Archives and their applications are only an element of the past and in general should refer to the strong and glorious history of the past and the system of values for today, although their importance and references to the future are not taken into consideration. even if things are ignored or destroyed. However, from the disciplinary field of memory, the concept of memory is intertwined with remembering, keeping as well as forgetting, changing, deleting as a human trait. It is mostly individual, individual agglomeration and similarities form social memory. Social memory is also in a sphere of forgings, deletions and alterations. The archives, which are considered as the memory of the society and the states, have emerged as a protective and reminder measure against these individual and social forgeries, alterations, deletions, and have to be managed when the accumulation is increased, and have become an inseparable part of the management act in terms of the information assets it covers in later stages. In the modern world, it has become one of the main points of every technical product imaginable and their operating systems together with the communication and information element that permeates every area of life. When we move from this point, the archives are the elements of a structure or reality different from memory. This article tries to trace the

traces of this different element. It is aimed to analyze what is the difference by mentioning what the memory is, its similarities with the archive, and the features that distinguish it from it in the modern world. Short explanations are made in the footnotes about the names mentioned in the article and the quotations. It is aimed to mediate those who are interested in the subject to make readings and develop new ideas based on these explanations.

Keywords: Archive, Memory, Remembering, Forgetting, Encephalization

Giriş

Konusu arşivler olan her konuşmada, her sohbette, “arşiv bir milletin hafızasıdır” cümlesi yer alır. Arşivler, toplumsal veya kurumsal düzeyde daima hafıza ile ilişkilendirilir. Bu duruma birçok örnek verilmesi mümkündür.

Türkiye’de modern arşivciliğin temellerinin atılıp gelişmesinde çok emeği olan Binark (1980, s. 8), kitabında arşivlerin, milletlerin hafızası olan tarihlerinin temel dayanağı olduğundan bahsetmiştir. Yine Binark (2013, s. 77) bir başka çalışmasında arşivlerin devletin hafızası olduğunu belirtmiştir. Binark (1997, s. 5), 28 Aralık 1996 tarihindeki konferansında da, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden bu zengin tarihi mirasın, Türk milletinin milli hafızası olduğunu vurgulamıştır.

Dönemin Fransız Devlet Arşivleri Genel Müdürü Delmas’ın (1975), 1975 yılında Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA) için hazırladığı proje çalışma raporunda arşivlerin, tarih boyunca insanın sahip olduğu şuurlu hafızasının temeli olduğu tespitini yaparak, arşiv-hafıza benzetmesine atıf yaptığı görülmektedir.¹

20-21 Nisan 1998 tarihinde düzenlenen 1. Milli Arşiv Şurası’nda sunulan tebliğlerin yayımlandığı kitabın önsözünde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz da “Tarihimizin gerçek bilgileri arşivlerde saklıdır. (...) Geçmiş ile bugün arasında irtibat kurmak gibi hayati bir fonksiyonu olan arşivler, şüphe yok ki bir milletin en değerli hazinesi ve devlet varlığının da hafızası olmak durumundadır” diyerek hafıza kavramına göndermede bulunmuştur (Erişti, 1998, s. 13).

Yine 1. Milli Arşiv Şurası’nın açılışını yapan dönemin Başbakanlık Müsteşarı Yaşar Yazıcıoğlu da, arşivlerin bir milletin hafızası olduğunu konuşmasında vurgular (Erişti, 1998, s. 41).

Devlet Arşivleri Başkanlığı (2019, s. 4) 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı’nın Misyon kısmında da “Devlet ve toplum hafızasını barındıran arşiv belgelerini arşivcilik standartları ve gelişen teknolojiler çerçevesinde tespit etmek, derlemek, korumak ve araştırmaya açmak suretiyle kamuoyuna güvenilir, kaliteli ve hızlı erişilebilen arşiv hizmetlerini sunmak ve kamu belge yönetimini etkinleştirmektir” ifadesiyle arşiv belgelerinin hafıza olarak nitelendirildiği görülmektedir

Bu noktadan yola çıkıldığında “kurumsal hafıza” olarak adlandırılan bir kavrama rastlanılmaktadır. Kurumsal hafızanın tanımlanmasında önemli farklılıklar vardır çünkü kavram, başlangıçta sosyoloji biliminden ödünç alınmış ve daha sonra çeşitli şekillerde yeniden yorumlanmıştır. Stein’e göre (1995, s. 7) kurumsal hafıza, kurumsal hafızanın

¹ Çalışma, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne tercüme edilerek ‘Arşivler’ adıyla yayımlanmıştır.

içeriği ve kurumsal hafızaya ilişkin süreçler olarak tanımlanır. Yazarın tanımı içerisinde geçen kurumsal hafızanın içeriği incelendiğinde kurumların;

- Bilgi sistemleri,
- Yönetim,
- Ekonomi,
- Sistem,
- Karar verme ve iletişim,
- Kurumsal strateji,
- Kurumsal eserler, üretim vb. teorileri ve faaliyetleri hakkındaki tüm bilgilerin ve kayıtlarının kastedildiği görülür. Bunlar son derece değerli ve geleceğe miras bırakılması büyük kazanç sağlayacak unsurlardır (Özhan, 2017).

Görüldüğü gibi olayın hep geçmişe dönük tarafı ön plana çıkartılarak geçmişten bugüne getirme unsuru üzerinde duruluyor, buradan yola çıkılarak hafızanın geçmişle ilgisi, bağlantısı ve saklama özelliği onun arşivle de irtibatlanmasını sağlıyor. Nietzsche de, geleceğini kurmak isteyen kişi geçmişini anlamlı kılar derken geçmişin gelecekle olan bağlantısının önemine dikkat çekmektedir (Milli Gazete, 2006). Ve geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar. Hiçbir şey geçmişin oluşması kadar kolay değildir: Zaman geçer ve geçmiş olur (Assmann, 2001, s. 35). Geçmişin ana getirilmesi ve ondan dersler çıkartılması ise insani bir özelliktir.

Bu çerçevede geçmişe ait olanların tutulduğu şeyler geleceğe yönelik önem kazanıyor denilebilir.

İnsanlar geçmişle hesaplaşır, gelecek kurgusuyla yüzyüze gelirken oldukça cüretkâr, istekli ve özgüven içinde oldukları halde yaşadıkları an, içinde buldukları zaman ve dönem söz konusu olduğunda ürkek, korkak ve ihtiyatlıdır. Geçmiş fiilen kendini savunmadığı, gelecek oluşmadığından insanoğlunun kırıp dökmelerine, tabansız ithamlarına maruz kalabilir (Yıldırım, 2014, s. 7).

Belleğin (hafızanın) kendisine ilişkin olarak genellikle bireysel bir yeti olduğu düşünülür. Bununla birlikte kolektif bellek ya da toplumsal bellek olguları da bulunmaktadır (Connerton, 2019, s. 7). Yani hafıza, bireyselden toplumsala doğru evrilmektedir, önermesinde bulunulabilir.

Fazlıoğlu (2019), bir röportajında “Bilim, tarihîdir yani muhdes, zaman ve mekânla kayıtlı. Dolayısıyla beşerî bir hâdisedir. İnsan türünün müteâl ortaklığı nedeniyle doğal olarak insanlığın ortak hafızasının bir parçasıdır. Her kültür de çok değişik tarihî şartlar altında bu hafızadan faydalanır.” görüşünü dile getirirken, bilim üzerinde oluşan hafızanın yalnız bireysel olmayıp tüm toplumlara veya insanlığa hizmet edebileceğinin tespitini yapmaktadır.

Toplumsal çerçevede hafıza gelenek haline dönüşür. Yani, gelenek bir hafıza işlevi görürken, toplumsal hafıza tam da geleneğin hafıza yanı üzerinden yürür. Gelenekten kopma, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal hafızadan da bir kopmadır. Hatırlamadan bahsediliyorsa, unutulmayı da kabul ediyoruz demektir. Kimlik, aynı zamanda bir hafıza ve hatırlama konusudur. Bu nedenle hafıza, insanoğluna yerliliğini hatırlatır ama yerliliği temin etmez. Aynı zamanda kim olduğunu ve kim olması gerektiğini de temin etmez. Hafızanın bir boyutu olarak, insanoğluna kim olduğunun bilgisini de taşır. Hafıza, deneyimin bilgisi, gelenek ritüelidir (Erol, 2016, ss. 160-163).

Geleneğin oluşumunda hafıza farklı roller de oynayabilir. Buna ek olarak bazen olmayan, oluşmamış hafızaya müdahale edilerek yeni bir şeyler katmak gerekebilir.

Gerçekleştiği dönemde önemsenmeyen birçok olay, mekân, kişi gerek görüldüğü zamanlarda devletler veya belirli oluşumlar tarafından bir hedef doğrultusunda, [Eric Hobsbawm'ın tespitiyle 'gelenek icat edilerek'] kişilerce ve toplumlarca hatırlanılması sağlanır. İcat edilen şey aynı zamanda 'icat edilmiş hafıza'dır. Ancak icat edilen bu hafızanın toplumlar tarafından özümsemesi, pekiştirilmesi ve toplumsal ortak bir değer hâline gelmesi için düzenli olarak tekrarlanması, öneminin vurgulanması, periyodik anmalarda bulunulması gereklidir.

Devletler veya değişik oluşumlar tarafından oluşturulması arzulanan toplumsal, kitlesel kimliğin çerçeveselendirilmesi ve pekiştirilmesi için icat edilen gelenek veya hafıza, bir araç olarak kullanılır.

İcat edilen bu hafıza, devletler, oluşumlar açısından meşruiyet sağlamanın, iktidarı pekiştirmenin de en büyük araçlarından birisi olabilir. Yaygınlaşıp kabul gördükçe toplumsal genel hafızanın ayrılmaz bir parçası haline alırlar. Ancak icat edilen bu hafızaya sıklıkla tarihi bir arka plan da gerekebilir.

Bu sebeple hafıza kavramı ile birlikte, tarih disiplini de oldukça arşivlerle ve arşivcilikle bir arada anılır. Neticede birçok düşünür, filozof, edebiyatçı, siyaset bilimci ve değişik alanlardan bilim adamı hafızayı geçmişle ve oradan da tarihle ilişkilendirmekte ve bu nitelermeler üzerinden hareket etmektedirler.

Yine Fazlıoğlu (2016), 'Akıllı Türk Makul Tarih' adlı kitabında "İnsan tabiata doğar, hayatı ise kurar. Hayat hafızayla, geçmişle, tarihle hayat bulur. Tarihi bilmeyen insan, geçmişini bilmeyen insan demek değildir; geleceğini bilmeyen, hayatı ön-göremeyen insan demektir." ifadeleriyle hayatı hafıza ve oradan yola çıkarak tarihle ilişkilendirip, geleceğe yönelik önemine vurgu yapmaktadır.

Altan Çetin (2007), 'Erol Güngör'ün Tefekküründe Tarih Anlayışına Bir Bakış' adlı yazısında Erol Güngör'ün 'Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik (1989) kitabından alıntılar yapar. Söz konusu alıntılarda Güngör'ün, "herhangi bir yeniliğe eskiden kök bularak meşruluk kazandırmak, her şeyden önce eskinin tanınmış ve benimsenmiş olmasıyla mümkündür. Geçmişten kök bulmak, yeni hâle getirmekle aynı manaya gelir. Şu hâlde geçmişin hiç değilse bir "sosyal hafıza" hâlinde bugünkü hayatımızda bulunması şart oluyor" ifadeleri içerisinde de hafıza ve tarih benzeşmesini görürüz. Geleceğin sağlam olması için geçmiş kök salmak hafıza metaforu üzerinden ilişkilendirilir.

Güngör'e göre, tarihin millî hayat içinde kullanılması çeşitli şekiller gösterir. Bunlardan biri de tarihin bazı unsurlarına sembol kıymeti vermek ve o sembol etrafında bir takım duyguların uyanmasına çalışmaktır. Arşivler ekseninden, eski günlere özlem dolu anlatımlara bakıldığında toplumumuzda tarihi sembollerden önemli bir tanesinin de geçmişe ait belgeler olduğunu söylemek mümkündür. Bu ifadelerden yola çıkıldığında arşivler tarihi semboller dünyasının etkili bir aracı gibi görülmektedir. Millet-tarih ilişkisinde köprü görevi görerek tarih bilincini oluşturur önermesi geliştirilebilir.

Bu ulusal kimlik, tarih disiplini veya tarih bilinci açısından sağlam bir tespit olarak görülmelidir. Bazı hususlarda doğru bir önerme olarak da işe yarayabilir, ancak özelden

arşivleri yalnızca hafızadan ibaret görüp tarih disiplininin bir aracı, yardımcı sınıfı olarak algılamak, arşivin diğer fonksiyonlarını ve etkilerini gözden kaçıracağından bizi çok da doğru olmayan noktalara götürebilir.

Her ne kadar, bazılarınca hafıza ve tarihin eş anlamlı olmadıkları, hatta aralarında birbirleriyle zıtlaştıran çok şey olduğu (Nora, 2006, s.19) söylene de özellikle son dönemlerde sıklıkla bir arada kullanılırlar. Nora'ya göre hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi iken, tarih bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır. Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağ, tarih ise geçmişin bir tasavvurudur (Nora, 2006, s. 19).

Bugün ise hafıza diye adlandırdığımız her şey hafızanın dışındadır, bütün bunlar çoktan tarihin ürünü olmuştur. Hafıza ihtiyacı bir tarih ihtiyacına dönmüştür. Tarih çalışmalarının temel vasıtaları ve sembolik araçları olarak hafıza mekânları oluşur. Hafıza mekânları ise, hafızanın kendiliğinden oluşmadığı düşüncesinden doğmuştur; arşivleri kurmanın gerekliliği, yıldönümlerini devam ettirmenin, ayinleri düzenlemenin, kasvetli cenaze söylevleri vermenin, belgeleri noterde onaylatmanın gerektiği duygusundan doğar ve yaşarlar. Bu kayıt edici bir hafızadır ve arşive kendisi için hatırlama görevini verir (Nora, 2006, ss.23-25).

Tarih disiplini de işte bu çerçevede, özellikle ülkemizde, arşivlere yalnız kendisi için malzeme toplayıp hizmet sunan, hatırlama görevini yerine getiren bir yan uğraş alanı olarak bakar.

Dearstyne (2001, s. 22), tarihçileri mesleki kuzen olarak tanımlar. Ancak bunun yanlış anlamalara yol açtığını da belirtir. Kimi kişilerin arşivcileri zorla çalıştırılan kütüphaneciler ya da yardımcı tarihçiler olarak kabul ettiğine dikkat çeken Dearstyne, bu yanlış izlenimin arşiv faaliyetleri hakkında doğru bir imaj oluşmasını engellediğini, arşivcileri tarihçiler ve kütüphaneciler gibi mesleki kuzenleri ile kıyaslarken dikkat edilmesi gereken noktanın, eğitim, materyal ve program açısından benzerliklerle beraber farklılıklar olduğunun da bilinmesi gerektiğini belirtmektedir.

Arşivciliğin tarih disiplini ile olan ilişkisindeki eksik tespitler birçokları tarafından yaygın olarak kabul edilmiş olsa da yanlış bir algılamadır. Bu noktada hafızanın tarihle, oradan yola çıkarak arşivle eşleştirilmesi arşivin önemini ve faaliyet alanını kısıtlamaktadır.

Arşivle ilgili, hafıza, eski dosyalar, geçmişe ait olma gibi nitelemelere dayalı göndermeler, zaman içerisinde arşiv iş ve işlemlerini çerçevesinden de taşıyarak, arşivcinin statüsü noktasında bilinçaltına yerleşen, ama dış bir deneyim ve inanç olarak da yüzeye yansıyan, bugünkü olumsuz ve yanlış algılamaları ortaya çıkarmıştır. Bilinçaltında, bugün üretilen belgeler/bilgiler kadar önemli ve ihtiyaç duyulan bir husus olarak algılanmayan arşivlerle, iş ve işlemleri ile ilgili bu düşünce, niteliği ne olursa olsun arşivciliğin herkes tarafından yapılabilir veya yapılmasa da olur düşüncesini, derinden uygulama alanına taşımıştır.

Küçükbezirci (2013) de, “Bilinçaltı zihin, bilinçli zihin gibi akıl süzgecinden geçirmez, etraflıca düşünmez ve sizinle zıt olarak tartışmaya girmez. Bilinçaltı zihin iyi ya da kötü her tohumu kabul eden toprak gibidir. Düşünceleriniz etkindir ve tohumlara benzetilebilir. Dolayısı ile bilinçaltınıza ne ekilirse onu biçersiniz. Olumsuz, zarar verici düşünceler bilinçaltı zihninizde olumsuz olarak çalışmaya

devam ederler ve zaman içerisinde bilinçaltı düşüncelerle örtüşen dış deneyimler olarak açığa çıkarlar. Bilinçaltı zihninizi düşüncelerinizin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olduğunu kanıtlamak ile uğraşmaz, düşüncelerinizin ya da önerilerinizin doğasına göre karşılık verir” tespitiyle bu deneyimlememizi destekleyen çözümlenmelerde bulunur.

Arşivcilikle ilgili de bilinçaltılarına ekilen hafıza metaforu, eski dosyalar, tozlu raflar algısı da kurumsal ve yönetsel düzeyde önemsenmeyen, çok da ciddiye alınmayan dış deneyimler olarak açığa çıkmaktadır (Torunlar, 2019, ss. 75-76).

Arşiv, geçmişi içerisinde barındırır göndermesinin elbette doğru olan yanı mevcuttur. Arşivler yoğunluklu olarak geçmişi de içerisinde muhafaza eder. Fakat bugünü de içerisinde barındırarak, geleceğe yönelik ipuçlarını ve tasarımları bünyesinde taşıyan özellikleriyle beraber değerlendirildiğinde, bir hafıza olmaktan daha geniş bir kapsama ve etki alanına sahip bir olgu olarak, kuvvetli bir bilgi kaynağı ve güç unsuru olması yanında, eski kuşak ile yeni kuşak arasında da hem bilgisel hem de metodolojik birleştirici köprü vazifesi görür. Kamu hayatında bu birleştirme özelliği daha da güçlü olarak kendisini hissettirir (Torunlar, 2019, s. 79).

Hafıza Çeşitlemeleri, Nostaljik Göndermeler

Bellek; Bergson’la felsefi düşüncede, Freud ile psikanalitik düşüncede, Proust ile de otobiyografik edebiyatta merkezi meselelerden biri olmaya başlayınca, bireysel kimlik için de önemli bir kavram olarak belirmişti. 20. yüzyılın başında psikolojide bir araştırma alanı olarak çok rağbet gören bellek konusu; yüzyılın sonunda kültürel belleğin araştırılmasına doğru evrilmiştir (Connerton, 2018, s.11).

Kişiselden kültürel kadar birçok alanda varlığını ve etkisini gösteren arşivler, insanın varlığını ve kimliğini ortaya koyan çok önemli bir unsur olan bellek/hafıza gibi önemli bir şeyle özdeşleştirilse de asla kamusal çerçevede merkezi bir mesele olarak ele alınmamış, bu benzetme gerçek hayatta arşivlerin önemsenen bir uzmanlık veya mesleki alan olarak kendisine yer bulmasına yardımcı olmamıştır. Çoğunlukla bir benzetme olarak konuşmaların başlangıcına yerleştirilen bir metafordan öteye gidememiştir.

O halde bu metaforun sıklıkla kullanılma sebebi nedir sorusunu cevaplamak gerekebilir.

Arşivlerin devamlı olarak hafıza, dolayısıyla tarih disiplini ile ilişkilendirilmesi yalnızca geçmişin hatırlanması ve arzulanması isteğinden mi kaynaklanmaktadır?

Bauman (2018, s. 10), bunun, küresel bir nostalji salgını olduğunu ifade eder. Boym’un günümüzün bu nostalji salgınına, kolektif bir hafızaya sahip bir komüniteye duyulan duygusal özlem, parçalanmış dünyada sürekliliğe duyulan özlem teşhisini koyduğunu belirtir. Bu salgına (yine Boym’un), hızlandırılmış hayat ritimleri ve tarihsel altüst oluşlar çağında bir savunma mekanizması olarak bakılması gerektiği önerisi getirdiğini aktarmaktadır (Boym, 2001).

Bauman (2018, s. 11), tarihin bayrak yarışında, küresel nostalji salgınının, yavaş ama yine de durdurulamaz şekilde küreselleşen ilerleme çılgınlığı salgınından bayrağı devraldığı görüşündedir. Aynı duyguların bizim toplumumuzdaki yansımaları da aslında meselenin çekirdeğinde yer alır. Şanlı geçmişimize duyulan özlemin, güçlülüğün izlerinin belgelerde, özellikle Osmanlıca belgelerde bulunduğu atıflar yapılır, fermanların, beratların kopyaları

duvarları süsler, tuğralar otomobil camlarından, akıllı telefonların ekran yüzüne kadar her yere yerleştirilir. Güçle, ihtişamla birleştirilerek sembolleştirilmiş nesnelere toplumumuzda önemli bir hafıza mekânı işlevi görmektedir.

Karaaslan ve Nacak'ın birlikte kaleme aldığı çalışmada (2014, s. 53); Erol Güngör'ün, geçmişimize duyulan özlemin, özellikle de Osmanlı'ya duyulan sevgi ve özlemin sadece Osmanlıların atamız olmalarıyla açıklanamayacağını, onun üç kıtada farklı millet ve kültürleri bünyesinde barındırmasının devletin şanını gösterdiğini ifade ettiğini belirtmektedir. Erol Güngör bu anlamda güçlü bir millet olabilmek için gereken mirasa sahip olduğumuzu düşünmektedir. Osmanlı'nın şanlı geçmişi, Murat Belge'ye göre de geçmişe duyulan özlemi perçinlemektedir.

Ülkemizde arşiv denildiğinde her seviyeden insanın genel olarak aklına gelen şeyin, Osmanlıca yazılı belgeler, fermanlar olmasının altında yatan duygunun da bu olduğu kanısındayım. Şanlı geçmişimize yapılan bir gönderme ve toplumsal hafızamızda geçmişteki şanlı günlerimize duyulan özlem.

Arşivlerimiz, milletimizin hafızasıdır ve oradaki belgeler bizim geçmişte ne kadar kudretli, yüce, adil, hoşgörülü olduğumuzu ispatlar. Toplum olarak bu husus da bizim milli nostaljimizdir. Ancak bu dönemsel hassasiyet yakın tarih ve günümüz için aynı güçlü seviyede ilgi görmez. Bunun ötesinde sonradan üretilen belgeler yasal zorunluluk olmadığı müddetçe önemli değildir, gibi bir anlayışın toplumsal düzeyde kökleştiği bile söylenebilir.

Oysa Osmanlı arşivleri de Cumhuriyet arşivleri de geçmişimize nostaljik göndermeler yapmaktan çok ötede ve önemde, idari, yasal, toplumsal gerçeklikler, ekonomik, askeri, politik, uluslararası ilişkiler vb. açısından bilgileri barındırırlar ve ancak değerlendirilip, değerlendirilmesi yapıp tekraren kullanıldıklarında geniş açılı ve ilişkili fonksiyonel işlevlere yararlar. Buradan hareket ettiğimizde de şu soru akla gelebilir:

Küresel nostalji salgını çılgınlığının dünya çapında yaşandığı günümüzde, teknolojinin getirdikleri, dönüştürdükleri ile beraber hafıza olarak görülen arşivlere yer var mıdır? Yukarıda da sorduğumuz sorumuzu yineleyelim, arşivler gerçekten bir milletin devletin hafızası mıdır, yoksa o da nostalji salgını çılgınlığının yaşandığı çağda milletlere, devletlere bir savunma mekanizması oluşturabilecek, daha kapsayıcı ve koruyucu, unutmadan hatırlamayı sağlayıcı farklı bir konseptte evrilmiş midir?

Bu soruların tümü muhakkak ki böyle bir makalenin dar alanında yeterince cevaplanamaz. Amacımız sorduğumuz her soruya açık ve net cevaplar aramak yerine, alanın profesyonellerine yeni sorularla düşünme ve çalışma sahaları açabilmek, mesleğin düşünme ve felsefi çerçevesini genişletmektir.

Hafıza ve Hafızanın İkilemleri

Bu noktalardan hareketle çok bilinen ve arşiv denildiğinde de mutlaka kendisine gönderme yapılan "hafıza" kavramı bu bölümde irdelenecektir. Hafıza kavramının deneyimlerle kazanılan şeylerin zihinde tutulma işlevi olduğu ifade edilirken, aynı zamanda bir soyutlama eylemi olduğunun da altı çizilmektedir (Özkapınar, 2009, s. 10).

Türkçe Sözlük'te ise (2011, s. 2014) hafıza, tıp disiplini ile ilişkilendirilmiş, "ruh, bellek" olarak da açıklaması yapılmıştır. İşin içine ruh kavramı girince elbette tıbbın psikiyatri alanı ile birlikte nörolojinin de dâhil olduğu bir alandan söz edilmesi mümkün hale geliyor.

Hafıza/bellek terimi, algı ya da deneyimlerin gerçek zaman diliminden daha uzun süre saklanmasını ve onlara daha sonra ulaşılmasını mümkün kılan yapı-sistem olarak tanımlanmaktadır (Brookshear ve Brylow, 2002, s. 83) ve gönderen ile alıcı arasındaki bağlantıdan bağımsız kalıcı kayıttır (Lehner, Maier ve Klosa, 1998, s. 2).

Neyzi de (2011, s. 1), belleğin insan beyni ile olan ilişkisine dikkat çekerek son yıllarda beyin üzerine yapılan bilimsel araştırmaların, bireysel belleğin nasıl işlediğini anlamayı kolaylaştırdığını ifade ederken, bu araştırmaların en önemli bulgusunun ise hatırlama sürecinin bir muhafaza sistemi veya bilgisayar gibi çalışmadığını gösterdiğini belirtmiştir.

Konnikova (2015, s. 37) ise, hafızamızın büyük oranda düşünme şeklimizin, tercihlerimizin oluşumunun ve karar alışımızın başlangıç noktası olduğu görüşündedir. Belli bir anının nereye kaldırılması gerektiğine beynimizin karar verdiğini, ama günü geldiğinde hafızaya yerleştirilen anının birebir aynısını geri alacağımızı sanırsak yanılmış olacağımızı da söyleyen Konnikova (s. 38), “İçine kondukları kutunun her hareketiyle içeriğin de yeri değişir, tipi değişir ve yeni bir form alır (s. 39)” tespitini ekler.

Bunuel’e göre belleğin (hafızanın) yaşamlarımızı yapan şey olduğunu fark etmek için, parça parça da olsa, belleğimizi yitirmeye başlamamız gerekir. Belleksiz yaşam yaşam değildir. Belleğimiz, tutarlılığımız, aklımız, duygumuz hatta eylemimizdir. Onsuz birer hiçiz (Kale, 2004). Hafızamız bizi biz yapan şey ise hafızamızı yapan şey nedir?

Bireysel olarak hafızamızı şekillendirir, onu değişik malzemelerle doldururken hayatımızın hangi yönlerini, hangi deneyim ve anıları saklamak istediğimizle ilgili de bir seçim yapma yönü bulunur. Hafızanın bu yönüyle birlikte felsefi alanda yaptığı çağrışımlara da kısaca dokunmak konumuzu ilerletmek açısından faydalı olabilir.

Cündioğlu (2010), hafızaya biraz daha farklı ve geniş anlamlar yükler: “Hafıza basitçe bir depo değil, bir kiler hiç değil, hafıza belki vicdan ışığıyla gezilecek bir çatı katı aralığı... Sadece unutmak istediklerimizi gömdüğümüz bir kubur, bir kabir değildir hafıza, aynı zamanda unutmak istemediklerimizi, hatırlamak istediklerimizi bizim için saklayan bir vicdan mahfazasıdır da. Bir mücevher kutusu. Bir hizâne. Sevgilerimizi, acılarımızı, öfkelerimizi, hayal kırıklıklarımızı sırf bizim adımıza saklayan hürmet edilesi bir hizâne...”

Hafızayı depo olarak niteleyenler de bulunmaktadır. Örneğin, Trouillot (2015, s. 40), kişi için hafıza neyse toplumlar için tarih odur cümlesinin herkes tarafından bilindiğini söyleyip hafızada saklanan geçmiş deneyimlerin, bilinçli bir şekilde bulunup geri getirildiğinin varsayıldığını, pek çok farklı çeşidi olmasına rağmen, tarih ve hafızaya dair bu yaklaşımı ‘depo modeli’ olarak adlandırmaktadır. Trouillot’a göre bu modelin kökleri Antik Çağa kadar gitmektedir. Plato’ya kadar giden bu görüşe göre bilgi bellekle ilgili bir mefhumdur. Depo metaforunu kabul etmeyen görüşlere de rastlarız. Aynı kitabın takdim kısmını kaleme alan Sezai Ozan Zeybek, geçmişin bir depo metaforu ile anlaşılamayacağını ifade eder.

Aksoy (2014) da, hafızanın depodan farklı bir yapısalılık olduğunu şu cümlelerle açıklar: “Oysa çoğumuz hafızayı, beynimizin içinde bilgilerin saklandığı bir depo gibi algılarız. Oysa bilim insanları hafızanın bundan çok daha karmaşık olduğu görüşündeler. Onlara göre hafıza bir depodan çok bir işlemler zinciri. Zihnimizde

gerçekleşen fark etme-kaydetme-hatırlama ve unutmaya ilgili bölümlerden oluşan bir zincir.”

Depo, muhafaza ettiği şeyin yalnızca korunduğu bir mekânsal kavramdır. Depo, içerik hakkında bilgi sahibi değildir. Depodan gerekli olduğunda ihtiyaç hissettiğiniz şeyi alır kullanırsınız. Aldığımız şeyin yerine farklı bir şey de koyabilirsiniz. Bu sebeple Cündioğlu'nun ifadesiyle hafıza basit bir depo metaforu ile içselleştirilemez. Hafızayı yalnızca depodan ibaret sayamayacağımız gibi arşivleri de belgelerin depolandığı bir mekân olarak algılamak yanlışlığına düşmemek gerekir. Bu çerçevede arşivin felsefi yansımalarına kısaca göz atmak da faydalı olabilir.

Hafızadan Arşive Geçmiş-Gelecek

Derrida 5 Haziran 1994'te Londra'da düzenlenen 'Memory: The Question of Archives' başlıklı psikiyatri tarihine ilişkin bir kolokyumda yaptığı konuşmasına, arşiv sözcüğünün uzun bir tarifi ve incelemesi ile başlar. Felsefi bir derinlikle kurgulanmış konuşmadan birkaç cümle alıntılalım:

“Başlangıçta başlamayalım, hatta arşivde de başlamayalım.

Ama “arşiv” (archive) sözcüğünde başlayalım -böylesine tanıdık bir sözcüğün arşivinden. Arkhe, hatırlayalım, hem başlangıcı hem de buyruğu adlandırır. Bu ad görünüşe göre iki ilkeyi tek ilkede koordine eder: Şeylerin başladığı yerde/orada [là où, there where], doğaya ya da tarihe göre ilke -fiziksel, tarihsel ya da ontolojik-, ama ayrıca insanların ve tanrıların buyurduğu yerde/orada, otoritenin, toplumsal düzenin icra edildiği yerde/orada, kendisinden hareketle emrin verildiği o yerde [en ce lieu, in this place] yasaya göre -nomolojik (yasayla ilgili) ilke. (...)

Her arşiv -ki bundan bazı çıkarsamalar yapacağız- ilk elde kuruma ve muhafazaya yöneliktir. Devrimci ve gelenekseldir. Bu ikili anlamda Eko-nomik [çev. οἶκος, oikos («ev») ve νόμος, nómos («yasa»): ev idaresi] bir arşiv: tutar/saklar, rezerve koyar/sonrası için ayırır, korur ama bunları doğal olmayan bir biçimde yapar, yani yasa (nomos) yaparak ya da insanları yasaya riayet ettirerek. Az önce onu nomo-lojik diye adlandırdık. O yasanın gücüne sahiptir, evin (oikos) yasası olan bir yasanın gücüne; bir yer, mesken, aile, soy ya da kurum olarak evin yasının gücüne (Derrida, t.y.).

Derrida, konuşmasında arşiv kelimesinin etimolojisini ve etkileşim alanını derinlemesine izah eder, aynı konuşmasındaki şu tespiti de arşiv profesyonelleri açısından son derece önemlidir: “Hafızayı değilse de arşivi denetim altında tutmaksızın bir politik iktidar olamaz. Etkin demokratikleşme daima şu asli kriterle ölçülür: Arşive, arşivin teşekkülüne ve yorumlanmasına iştirak ve erişim.”

“Derrida'nın arşiv bağlamında ateşli bir rahatsızlığı/hastalığı, bir tür hummayı söz konusu ettiği söylenebilir. Ama bu durumu bir tür geçici, tedavi edilecek hastalık olarak niteleyerek geçmek pek mümkün değil. Derrida daha çok, ateşli, hararetli, çatışmalı, yoğun bir faaliyetten söz eder gibidir. Ona göre, nasıl ki psikanaliz görünen ifadenin altındaki saklı, kökensel hakikati ifşa ettiğini iddia ediyorsa, her tür protezvari/takma hafızanın adı olarak arşiv de, aynı iddiaya ortaktır. Aralarındaki fark, birinin biyolojik/bedensel hafızanın bilimi, diğerrinin ise, yapay/takma uzuv olarak hafızanın bilimi olmasıdır. (...)

Tıpkı psikanaliz gibi arşiv de, özgün kimlik, varlık ve anlam iddiaları üretir ve bunları korur; bu iddiaların sürekliliği için uğraşır. Gücü ve otoritesi de, söz konusu bu iktidar kurucu ‘küratoryal’ niteliğinden kaynaklanır: Kökensel hakikat, bir anlamda, arşive alınanlar kadar dışarıda bırakılanlar tarafından da belirlenir. Ne var ki, dışarıda bırakılanlar da hiçbir zaman yok olmazlar; bir anlamda hummanın kaynağı da budur. Üstelik, diye devam eder, takma arşivi üretirken kullandığımız farklı bilgi teknolojileri de arşivin içeriğini, fena halde değiştirir. Sadece kâğıt ve kalemde oluşan bir takma hafızanın ifade edebilecekleri ile (yani kuracağı iktidar ile), sözgelimi internet benzeri sayısal bir çoklu mecranın ifade edebilecekleri (kuracağı iktidar), dolayısıyla kimlik, varlık ve anlam iddiaları birbirlerinden radikal bir biçimde farklı olacaktır. Dahası, farklı bilgi teknolojileriyle bir zamanlar sadece sınırlı sayıda seçkin mavi kanlının ayrıcalığı olan arşivleme, sıradan doğumluların sıradan hayatlarının da olağanlığı içine yerleşebilir (sadece yerleşebilir, mutlaka yerleşir değil) (Tanju, 2019).

Derrida’nın söz konusu konuşmasının tamamı incelendiğinde, arşivi hafızanın bir alanı olarak ele aldığını, insan hafızasının karşılığı olarak bunun yapay bir uzuv olduğunu kabul ettiğini görürüz. Arşivlerin yasalarla olan ilişkisini de felsefi bir yaklaşımla, bir yapısökümcü (Dekonstrüksiyonist²) olarak şu ifadelerle anlattığını görürüz:

“ ‘arşiv’, nomolojik/yasal anlamda arkheye, buyruğun arkhesine göndermede bulunur. Latince archivum veya archium (tekil kullanılan bir kelimedir, tıpkı Fransızca “archive” için olduğu gibi: eskiden tekil ve eril olarak kullanılırdı: (“bir arşiv”) gibi, arşivin anlamı, onun tek anlamı, Yunanca arkheion’dan [çev. ἀρχεῖον, “belediye sarayı”] gelir: Önce bir ev, bir mesken, bir adres, yüksek yargıçların/görevlilerin (magistrat), archontes, buyruk verenlerin/kumanda edenlerin konutu. Siyasi iktidarı bu şekilde elde tutan ve anlamlandıran yurttaşlara yasayı yapma ya da temsil etme hakkı tanınıyordu. Bu şekilde kamusal olarak tanınmış otoriteleri hesaba katıldığında, o zamanlar resmi belgeler, onlara, onların evi olan bu yere (özel ev, aile evi ya da görev evi) koyuluyordu. Archontes (yüksek yargıçlar) en başta bu belgelerin muhafızlarıdır. Sadece deponun/emanet edilenlerin ya da dayanağın [çev. kaydedildikleri malzemenin] fiziksel güvenliğini sağlamazlar. Onlara ayrıca hermenötik hak ve ehliyet de bahşedilmiştir. Onların arşivleri yorumlama kudreti vardır. Böyle archontes’a emanet olarak teslim edilen bu belgeler gerçekten de yasayı söyler. Yasayı hatırlatır (rappeler) ve yeniden yasaya davet eder (rappelle à). Bu yasayı söylemenin yargı yetkisi [çev. Jurisdiction (“yasa” anlamındaki Latince iuris’tan ius, ve “konuşmak, söylemek” anlamındaki dicere) belirli bir sorumluluk sahası dahilinde adaleti sağlamak üzere yasal bir organa verilen uygulama yetkisi] alanında bu şekilde muhafaza edilmeleri için hem bir muhafız ve hem de bir yer tayini/yerleşim (domiciliation) gerekiyordu. Arşivler, muhafızlıklarında ve hermenötik geleneklerinde bile ne dayanaksız/malzemesiz ne de meskensiz olabiliyorlardı.

² Yapısökümcülük/Dekonstrüksiyonizm: Postmodernitenin bir tür felsefi ve ideolojik modernite eleştirisi olarak ‘yapıbozum’ (deconstruction), Türkçe’de ‘yapısöküm’ bileşik sözcüğüyle terimleştirilmiştir. Metni de içine alacak şekilde tüm yapıları söküp bozmayı amaçlayan bir çözümleme yöntemidir. Bu anlayışa göre, metnin alt katmanlarının ortaya çıkarılması; kesin olanın gizli temsillerinin yani metnin, gerçekte olduğu biçimini alması demektir. (Kaynak: Yeliz Selvi, Feminist Teori ve Sanat Üzerinde Derrida Etkisi: Yapıbozum. <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1384260374.pdf>. Erişim tarihi: 19 Ekim 2019.

Arşivler işte böyle, bu yer tayininde, bu ev hapsinde yer bulur/meydana gelir. (...) Her zaman akla dayalı (diskursive) yazılar olmayan belgeler, böyle bir statüyle, ancak bir topoloji gereği arşiv sıfatıyla muhafaza edilir ve sınıflandırılır. Bu muayyen yerde ikamet ederler, yasa ile tekilliğin imtiyazda kesiştiği bu seçim yerinde. (...)Hepsi, bu toponomoloji ile, yer tayin etmenin bu archontik boyutu ile, bu arşik işlev ile, doğrusu o olmadan hiçbir arşivin meydana çıkmayacağı ya da olduğu haliyle beliremeyeceği patriyarşik (ataerkil) işlev ile ilgilidir. Kendini barındırmak ve barınarak kendini gizlemek. Bu archonte işlevi sadece toponomolojik değildir. Sadece arşivin bir yere, sabit bir dayanağa/ortama/malzemeye, meşru hermenötik bir otoritenin tasarrufuna koyulmasını (deposit) gerektirmez. Aynı zamanda birleştirme, kimliklendirme, sınıflandırma işlevlerini de toplayan Archonte iktidarı, emanet (consignation) iktidarı diye adlandıracağımız şeyle kol kola gider. Emanet ile, sözcüğün sıradan anlamında, bir yere ya da bir dayanağa rezerve koymak (emanet etmek, depozit bırakmak) üzere konut tahsis etme ya da tevdi etme eylemini değil, burada işaretleri bir araya toplamak suretiyle emanet etme eylemini kastediyoruz. Sadece geleneksel [latince] consignatio, yani yazılı delil değildir, daha ziyade her consignatio'nun varsayarak başladığı şeydir (Derrida, t.y.).

Derrida yapı sökümlüğünün metin ya da dil anlayışından yola çıkarak, ele aldığı kavramlar üzerinden arşivlerin tarihsel dayanaklarının ve felsefi arka planının hem izahını hem de bir bütün olarak eleştirisini yapmaktadır. Bizim konumuz açısından, Derrida'nın çok derinlere inerek arşivleri tahlil etmesinden sonra onu hafıza olarak nitelemesi önem arz etmektedir.

Yalnız Derrida değil, hemen hemen arşiv-hafıza metaforunu kullanan herkesin, hafızanın yaşananları, deneyimleri tutması, saklaması, geçmişin hatırlanması yönünü ön plana çıkardığı, arşivlerin de geçmiş bilgileri barındırması sebebiyle yapay bir hafıza olduğunu kabul ettiği görülmektedir.

Elbette arşivlerle hafıza arasında işlevleri ve nitelikleri açısından benzetme yapılabilecek seviyede ilişki mevcuttur. Birçok işlevi ve etkisi bakımından arşivlerle hafızayı irtibatlandırabiliriz. Arşiv bünyesinde barındırdıkları bilgi birikimi, iş, işlem ve işlevleri yönüyle hafıza ile yakın benzerlikler gösterir. Hafızanın bu nitelikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Bellek (Hafıza) geçmiş ile ilgili bilgilerin hatırdaki tutulması becerisidir. Psikologlara göre bellek bilginin kodlanması, depolanması ve hatırlanması süreçlerini kapsar.
- ✓ Belge/bilgi yönetimi, arşivcilik işlemleri de çok genel hatları ile bilginin belirli kurallar ve standartlar çerçevesinde bir ortamda üretilmesi, dosyalanması yani kodlanması, daha sonra depolanması, ihtiyaç hissedildiğinde de yeniden kullanılması yani hatırlanması işlemlerinden ibarettir. Hafızada tutulan şeyler de ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hatırlama işlevi ile ana getirilir. Ancak sık sık hepimizin başına geldiği gibi zaman zaman bildiğimizi bildiğimiz halde bazı şeyleri önemli dahi olsa hatırlayamayabiliriz.
- ✓ Doğaldır ki kocaman bir bilgi dağarcığı içinden bir bilgiyi belleğinizden geri getirmek her zaman mümkün değildir. Peki, ama nasıl hatırlarız? Hatırlamayı ipuçları ile yaparız ve bu ipuçlarına geri getirici ipuçları denilmektedir. Geri getirici ipucu uzun süreli bellekten bir bilginin hatırlanmasına yardımcı olan ve

hatırlamayı kolaylaştıran bir uyarandır. Bu ipuçları objenin tanınmasından daha çok bellekten geri getirilmesinde önemlidir. Geri getirme belirli bir bilginin hatırlanmasıdır.

Belge/bilgi yönetimi, arşivcilik iş ve işlemlerinde de belgeye/bilgiye kolay ve hızlı erişim çok önemlidir. Aynen insan hafızasında olduğu gibi arşivcilikte de “geri getirici ipuçları” kullanırız. Standart Dosya Planı kodları, belge kayıt sayısı, tarih, konu başlıkları, arşiv kayıt numaraları, yer, raf, dolap numaraları, içerik formları da arşivciliğin “geri getirici ipuçları”dır. Buradan ilerlediğimizde ise hafıza, hatırlama ve unutma kavramlarını da çağırır.

Devamında geçmiş-bugün-gelecek üçlemesinden de bahsetmek zorunlu olur. Geçmiş-gelecek ilişkisi irtibatını bugün üzerinden kurarak hayat bulur. Bugün olmadan ne geçmişle ne de gelecekle ilişki kurmak, geçmiş-gelecek tasavvurunda bulunmak imkânsızdır. Hafızanızdaki geçmişle ilgili kayıtlar bugün kullanılarak gelecekle ilgili tasavvurlara rehberlik eder.

Aristoteles'in, *De Memoria et Reminiscentia*'sında³, ‘Hafızanın konusu geçmiştir’ (Ricoeur, 2012, s.34) önermesi ile konuya bakarak arşivleri hafıza ile özdeşleştirdiğimizde, arşivin içeriğini, işlevini de geçmişte arar, onun yalnızca geçmişe ait bir süreç olduğunu düşünebiliriz.

“Ama geçmiş nedir? Aslında geçmiş zaman, onun şimdiki zamanda ne olduğunu düşünüyorsak odur. Kuşkusuz, gerçek bir geçmiş mevcuttur; fakat geçmişi, ona kendi seçtiğimiz bir mercekten bakarak ancak şimdiki zamanda bilebiliriz ve tabii ki sonuç olarak hepimiz farklı geçmişler görürüz. Birey olarak farklı, grup olarak farklı ve akademisyen olarak farklı geçmişler görürüz. Devletler, toplumsal hareketler ve akademisyenler ayrı ayrı geçmişi tartışır (Wallerstein, 2013, s. 8).”

Her insanın geçmiş algılayışı, onu hatırlaması, algılaması, ona değer ve anlam yüklemesi farklı olabilir. Bu farklı yüklemelerin oluşumunda hafızanın etkisi büyüktür, o halde hafıza aynı zamanda kimlikle de ilgili bir unsurdur. Hafıza, yalnızca kimliği oluşturmakla kalmayıp bu kimliğin devamlılığını ve canlılığını da sağlayabilir.

Ancak burada, günü geldiğinde hafızaya yerleştirilen anının birebir aynısını geri alacağımızı sanırsak yanılmış olacağımızı da söyleyen Konnikova'nın (2011, s. 38), içine kondukları kutunun her hareketiyle içeriğin de yeri değişir, tipi değişir ve yeni bir form alır, tespitini yinelediğimizde insan hafızasının oluşturduğu kimliğin gerçekliğine ve doğruluğuna ne kadar inanmalıyız? Hafızamızın geri getirdiklerine ne kadar güvenmeliyiz?

Ricoeur (2012, s. 168), arşivin hafızadan ayrılamayacağını belirtirken, hafızanın tek başına ele alınamayacağını, hafızanın belgelendirilmesinin yapılması gerektiğini ve tarih yazımının arşivlenmiş hafıza olduğunu söyler. Arşivi de tarih yazım işleminin yazıya geçiriliş anı olarak tarif eder. Önce belgelerin arşivlendiğini, ardından arşiv kurulduğunu ve arşive bakıldığını ekler (s. 189). Hafızaya ait tarihsel tanıklıkların toplumsal baği oluşturan ilişkiler bütünü içinde bir güvenlik etmeni haline getirildiğini, bunun ötekinin sözüne⁴ güvenmeyi gerektirdiğine dair çıkarımlarda bulunarak, bunun toplumsal bağlamda bir mutabakat

³ Hafıza ve Anımsayış

⁴ Yani hafızasında biriktirdiklerine ve hatırladıklarına dayalı

oluşturabileceğini aktarır, ancak hafızaya dayalı bu tanıklıkların birbirinden farklılıklarının olacağından bahisle bunun bir uyuşmazlık da doğurabileceğini, potansiyel olarak birbirinden farklı olan tanıklıkların eleştirisinin bu uyuşmazlığı arşive gidecek tanıklığa yönlendireceği tespitinde bulunur (ss. 187-188).

Ricoeur (2012, ss. 198-199), hafızayı bir 'iz' nitelemesiyle ele alır, Carlo Ginzburg'un ipucu paradigmasına gönderme yaparak iz kavramının hem tanıklığın ve hem de ipucunun ortak kökeni olduğunu ifade eder. İz kavramını ise (2013, s. 310), deyim yerindeyse ondan yaşanmış, zamanın (bir şimdi ile birlikte zaman) katışıksız olarak ardışık bir zamana (şimdi olmaksızın zaman) yeniden-kaydedilmesinin nihai varsayımını meydana getirmek için dolayımlayan ve şematize eden, kesinlikle, saklama, seçme, bir araya toplama, danışma, en sonunda da arşivlerin ve belgelerin okunması etkinlikleri" olarak tarif eder. İzi, arşivlerin ve belgelerin incelenmesi olarak tanımlar.

Bergson'a göre (2013, s. 46) ise bilinç hafıza anlamındadır. Hafızasız bilinç olmaz, bilinç olmazsa geçmiş de olmaz, yalnızca an olur Bergson hafızanın kökenini geçmişin şimdiki sürede uzaması olarak görür ve durağan olmadığını, geçmişten bugüne doğru uzayan sürekli bir akış olarak tasvir eder. İnsanın bilinçli varlığının özünü de hafızanın kurduğu görüşündedir.

Türkiye'de Bergson'un görüşlerinden etkilenen birçok yazar görürüz. Edebiyat alanında en çok etkilediği kişilerden birisinin de Ahmet Hamdi Tanpınar olduğu ifade edilir. "Tanpınar Bergson'un zaman, oluş, ben, bilinç ve hafıza kavramlarını kendi eserinde içselleştirerek Türkçe tanımlamıştır bir anlamda. Matematik ve psikolojik zaman ayrımının en güzeli örneği Mahur Beste'de işlenmiş. Benzer bir ayrım Huzur romanında da varmış. Tanpınar'ın 'yekpare zaman'ı Bergson'un 'saf süre'sine karşılık gelmekteymiş. Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı ve Bursa ya da İstanbul denemeleri psikolojik zamanın göstergeleriymiş" (Dursun, 2019).

Dursun'un tanıtımını yaptığı kitapta Tanpınar'daki Bergson etkisi, unutturma otoritesinin olduğu bir dönemde hatırlatma arayışı olarak açıklanır.

Tanpınar'ın tüm eserlerine sinmiş olan zaman, hâfıza, kimlik kavramlarının da aslında geçmişe ait biriktirilenlerin hafızada yer alması olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Kendisini, geçmişini, 'geriye dönüşlerle ifade eder. Geçmiş Tanpınar'ca hafızayı da içine alan bir kavram olarak ele alınır ve her zaman medeniyet kavramıyla özdeşleştirilir.

Günümüzde özellikle ülkemizde, arşivin hafıza olarak ele alınmasının, genellikle şanlı bir geçmişe ait geriye dönüş, üstün ve arzu edilen bir medeniyet kavramına özentisi hissetmek üzere kullanıldığı tespitini yukarıda yaptığımızı burada tekraren belirtelim.

Bu yaygın görüş ülkemizde kendi sonucunu üretmiştir: Arşiv bir hafıza olarak yalnızca geçmişe ait biriktirilenlerin tutulduğu bir mekândır, arşiv iş ve işlemleri de bu bakımdan yalnızca geçmişe ait veya geçmişle ilintili unsurlara hizmet eder.

Hatırlama-Unutma-Zihni Eylem-Arşiv

Buraya kadar gördüklerimizden yapacağımız çıkarım şudur; hafıza önemli bir bilgi kaynağıdır. Deneyimleri, başarıları, yenilgileri, acıları, hataları, eksiklikleri, hevesleri, hedefleri, bilgileri hatırlama ve bu temeller üzerinde akıl yürütme veya karar verme mekanizmaları için olmazsa olmazdır. Aynı zamanda zihinsel eylemlerin de bir parçasıdır.

Şimdiki andaki anlamalardan, algılardan ziyade geçmişe ait deneyimleri, değerleri vb. şeyleri temsil eder.

Hafızadakiler hatırlama eylemi ile bugüne getirilir. Hafıza adeta bir depodur, ihtiyaç olan oradan bugüne, derinden, karanlıktan gün yüzüne çıkartılır. Hatırlama eylemi bu nedenle hali hazırda depoda bekleyenlerin geri çağırılması olarak da anlaşılabilir.

Ancak bu noktada bir sorun ortaya çıkabilir. Hafıza mekanizması her şeyi olduğu gibi kaydedip tüm asıllığı ile saklamaktan ziyade, sıklıkla sakladıkları arasından seçmekte, bazılarını bilinçli veya bilinçsizce ayıklamakta, ondan sonra bugünle veya arka plandaki diğer bilgilerle birleştirmektedir. Bu durumda hafızaya dayalı hatırlamak eylemi, olmuş bitmiş geçmişin tüm yönleri ve orijinallığı ile bugüne/şimdiye taşınması olarak değil, geçmişin bugünde/şimdide yeniden üretilmesi olarak da anlaşılıp anlatılabilir. O halde, hafızaya dayalı bilgi, geçmişle ilgili bugünde yeni bilgi üretimi olarak da çerçeveslendirilebilir.

Özakpınar, (2010, s. 11) insan hafızasının hatırladığını, unuttuğunu ve yanıldığını ifade ederken, yanılmanın da hatırlama ve unutma kadar doğal olduğunu, çünkü insan hafızasının, bir fotoğraf makinesi ya da bir teyp cihazı gibi aynen tutan ve kaydeden bir sistem olmadığını belirtir. 1990'lı yılların teknolojisi üzerinden verilen bu örneklerle biz de insan hafızasının aynı zamanda bilgisayar olmadığını da ekleyelim.

İnsan zihninin, deneyimlerden geçerken duyularından gelen izlenimleri kopyalar gibi kaydetmediğini ifade eden Özakpınar (2010, ss. 11-12), onları, geçmiş deneyimlerine, bilgilerine, o andaki ihtiyaçlarına, ilgilerine ve geleceğe ilişkin tasarılarına göre yorumlayıp hükme bağlayabileceğini, seçeceğini, kısaltabileceğini, birleştirebileceğini aktarır ve insan hafızasınınca kaydedilen içeriğin bütün bu işlemlerden sonra zihnin kendi işine yaracak bir şekilde oluşturduğu düzenleme olduğu tespitinde bulunur

İnsan beyni, deneyimlediklerinin büyük çoğunluğunu unutmak zorundadır; bu açıdan hatırlanan, yaşanmış olandan yapılan bir seçkiden oluşur (Neyzi, 2011, ss. 1-2).

İnsan hafızasını mühendislik harikası kayıt cihazlarından ayırt eden özelliğin de bu olduğunu belirttikten sonra, hafızanın bütün izlenimlerin yığıldığı bir depo değil de biyolojik bir yapı olduğundan bahisle, hayatın gereklerine göre zihin süzgecinden geçerek biçimlenen özümsemiş bilgileri sakladığı ifade edilir (Özakpınar, 2010, s. 12).

Aksoy da (2014), hafızamızın bütün mükemmelliğine rağmen çok güvenilir olmadığını ifade ederek onun çok çabuk etki altında kalarak verileri kolaylıkla çarpıtılabildiğini söyler. Karar alırken kullandığımız -pek çok zaman bize destek olan- kısa yolların (heuristics) bizi yanıltabileceğini, önyargılarımızın bizim hafızamızı çarpıtacağını, yaşadıklarımızı yanlış hatırlayıp şaşırmanın çoğu kez bu nedenle olduğunu da ekler Bu husus hafıza ilgili hemen her yazıda ortak bir tespit olarak tekrarlanır.

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak hatırlama sürecine bakıldığında, bellekten geri getirilen anıların, durumların veya olayların oluştuğu ilk andaki gibi olmadığı genel kabul gören bir kanaattir. Bellek geçmişini temsil etmekte ancak bu temsillerde eksiklikler bulunmaktadır. Hatta bazen ilk baştaki olayda olmayan eklemeler de yapılabilmektedir. Bu hâliyle bellek geçmişini yeniden yapılandırma işlemidir. Bir başka deyişle, bellek bizim geçmişini nasıl anlamlandırdığımızdan etkilenmektedir. Aynı veya benzer türden bilgilerin uzun süreli

bellekte oluşturduğu küme ya da bilgi örüntüsü anlamına gelen bilişsel şemalar belleğe yeni girmiş olan bilginin yorumlanmasında, kodlanmasında, depolanmasında ve hatırlanmasında önemli fonksiyonlar yüklenmektedir. Örneğin, beklentilerimiz, hırslarımız, heveslerimiz, inançlarımız ya da değerlerimiz vb. belleğimize yeni gelen bilginin anlamlandırılmasında, dışı vurumunda ciddi rol oynamaktadır.

Aynı zamanda insan zihnini ve hafızasını bedenden farklı ve bağımsız tutamazsınız. Fizyolojik çerçevede düşünülen bütün bedensel etkinlikler, zihin adı altında kavramlaştırılan etkinliklerle bağlantı içindedir. Zihinsel olanla bedensel olan, bir bütün organizmanın yaşam işlevlerinin birbirinden ayrılmaz yönleridir (Özakpınar, 2010, s. 13).

Bu iki kavramı karşılaştırdığımızda hepimiz arşivlerle insan hafızası arasında ciddi ilişkiler kurabiliyoruz. Arşivler de kurumsal düzenlemeler çerçevesinde organik bir yapıdır. Teşkilatların, kurumların, işletmelerin ayrılmaz ve vazgeçilmez parçalarından birisidir. İnsan hafızasının deneyimlerle elde ettiklerini zihninde tuttuğu gibi, arşivler de üretildiği ve kayıt altına alındığı ortam ne olursa olsun (fiziki veya elektronik), kurumsal, işlevsel faaliyetleri ve hizmetleri neticesi, ortaya çıkan bilgi birikimini tutar, gerektiğinde yeniden hizmete sunar.

Bu çerçevede kurumları da ürettikleri bilgilerin kayıtlı hale getirildiği, saklandığı ve tekraren hizmete sunulduğu arşivlerden ayrı düşünemezsiniz. Kurumlarda veya işletmelerde arşivlerin, belge/bilgi yönetim sistemlerinin ilgili olmadığı herhangi bir birim veya kişi yoktur. Arşivle hiç ilgisi olmadığını söyleyen bir çalışanın bile en azından özlük dosyası yönünden arşivlerle, belge/bilgi yönetim sistemleriyle irtibatı bulunur.

Yani bir kurumda arşivleri kurumun bütünü içerisinden ayıramazsınız. Kurumun bütünlüğünü ve meşruiyetini sağlayan şey, arşivler ve onun içeriğidir. Onun bünyesinde barındırdığı, sakladığı, kolay ve hızlı erişilebilir kıldığı birikimlerdir.

“Hafızaya kaydetme ile hafızada tutulan içeriğe daha sonraki, bir zamanda ulaşma arasında geçen süreye *tutma aralığı* denir. Tutma aralığı esnasında zihin durağan değildir. Yeni öğrenmeler, yaşanan olayların etkileri, fizyolojik durumlara bağlı aksaklıklar gibi çeşitli sebeplerle tutma aralığı esnasında içerikler bir takım değişimlerden geçebilir. Tutulan içeriklerde bozulmalar, eksilmeler, düzgülleştirmeler ve eklemeler meydana gelebilir.“ (Özakpınar, 2010, s. 15).

Arşiv belgelerinde de yasal mevzuatla veya idari tasarruflarla belirlenmiş saklama süreleri mevcuttur ki buna zihin ve hafıza kavramı ile özdeşleştirmek maksadıyla *arşivsel tutma aralığı* olarak niteleyebiliriz.

Hafıza üzerine yapılan çalışmalar, hatırlamanın bilgilerin içinde bulunduğumuz ortamla (context) doğrudan ilişkili olduğunu söylüyorlar (Aksoy, 2014). Arşivlerde de aynı kural geçerlidir, arşivlerin ortamı, içerisinde sakladığı bilgilerin sağlığıyla doğrudan ilişkilidir.

Ancak insan hafızası ile olan bütün bu benzerliklerine rağmen arşivlerin oldukça farklı yapısı ve işlevleri olduğunu da burada söylemek gerekir. İnsan hafızasında görülen, tutulan içeriklerde bozulmalar, eksilmeler, düzgülleştirmeler ve eklemeler hafızanın bir izdüşümü olarak görülen arşivlerde, arşiv belgelerinde olmaz. Bu ancak bazı dış müdahaleler ile olabilir ki, yine arşivler üzerinden bunların izi, bıraktıkları ipuçları takip edilip tespiti yapılabilir.

Makalenin bundan sonraki bölümlerinde benzerliklere rağmen, arşivlerin farklılıklarının ne olduğu ve kurumları, toplumları bu çerçevede nasıl etkilediği üzerinde durmak istiyorum.

Arşiv-Hafıza Farklılıkları

Kamu kurumlarının faaliyetleri, hizmetleri neticesi oluşan bilgi birikimi kamusal faaliyet ve hizmetlerin bir göstergesi ve delili olduğu gibi, yine zamanın akışı içerisinde toplumsal bir hafıza oluşturmanın da önemli araçlarından bir tanesi haline gelir. Arşivler ve bünyelerinde barındırdıkları bilgi materyalleri yapısal bir unsur olarak toplumsal hafızanın ve değerler sisteminin şekillenmesinde oldukça etkili bir unsur olarak görülebilir. Bir anlamda toplumsal gerçekliğin inşası bağlamında, egemen bir etmen olarak tarihi süreçler içerisinde, zamanın akışıyla beraber ciddi izler oluşturabilir.

Arşivleri bir milletin hafızası olarak belirleyip bu çerçevede görecekssek, hafızanın zaman içerisinde bir takım etmenlerle değişikliğe uğradığını da bilerek, arşivlerin kaynaklarının orijinalliğinin, içeriğinin zamanla değişikliğe uğratılıp uğratılmadığını da sorgulamamız gerekebilir.

Bu noktada haklı olarak şu sorular da sorulabilir: Söz konusu olan kamu faaliyet ve hizmetleri olduğuna göre siyasi güç unsurları veya iktidarlar arşivlerin oluşum ve gelişimi ile içeriklerine müdahil olma noktasında ne kadar etkindirler? Veya kamu arşivlerinin içeriklerinin belirli politikalar çerçevesinde kontrollü olarak üretilmesinde ne kadar söz sahibidirler? Kamu arşivlerinde bulunan belge/bilgi birikiminin tarafsızlığı, güvenilirliği olabilir mi? Neticede kontrollü üretim ve içerik, toplumsal hafızayı ve değerler sistemini oluşturmada iktidara dümeni elinde tutmayı ve istediği şekilde yönlendirmeyi sağlar mı?

Bu sorular, haklı ve doğru sorulardır. Bu sorular, aynı zamanda arşivlerdeki belge/bilgi birikiminin toplumları, yönetimleri, siyasi alanları ne kadar ilgilendirdiğinin, arşivlerin hissedilmese de hangi tartışma zeminlerinde kendisine yer bulduğunun anlaşılmasında, konunun ulusal ve uluslararası boyutunun ve öneminin çizilmesinde de zihin açıcı unsurları öne çıkarır.

Elbette bu soruları konunun bütünlüğü ve ardışıklığı içerisinde başka sorular takip eder.

Trouillot (2015, s. 79), arşivlerin öneminin amatör ya da profesyonel olması fark etmeden bir tarihçi ile şarlatan arasındaki farkı ortaya koymasından geldiğini söyler. Ona göre, arşivler, olguları bir araya getirir ki, bu edilgen sayılabilecek bir toplama eyleminden ibaret olmayıp, daha ziyade faal bir üretim sürecidir. Arşiv, olguların tarihsel olarak anlaşılabilmesi için gerekli zemini hazırlar ve bir anlatının asli ve biçimsel öğelerini oluşturur. Bu çerçevede toplumsal- tarihsel süreçlerle bu süreçler hakkındaki anlatılar arasında aracılık eden kurumsallaşmış yerler arşivlerdir. Nelerin tartışılabilir olduğunun sınırlarını da belirlerler, otorite oluşturur, güvenilirlik ve karşılıklı bağımlılığa dair kurallar koyar, önem arz eden hikâyelerin de seçilmesine yardım eder

O halde arşivler, kamusal ve toplumsal hatırlama ve unutma biçimlerini ne derecede şekillendirir? İktidarlar veya yönetimler, kurumsal veya toplumsal hatırlamayı veya unutmayı kendi politikaları doğrultusunda öncelikle yönlendirmekte midirler? Bu tür müdahaleler varsa, nasıl bir toplumsal hafıza ve değerler sistemi inşa edilmiş, bu da toplumları, kişileri, gündelik hayatı, uluslararası veya toplumlararası ilişkileri ne oranda etkilemiş, çerçevlendirmiştir? Tarihi tecrübeler ve bilgiler ışığında, iktidarlar veya siyasi

yapılar arzulanı toplumsal hafızayı ve değerler sistemini oluşturabilmiş, hayata geçirebilmişler midir? Örneğin, Fransız tarihçi Nora'nın makalesinde tarihin, modern toplumların bugüne dair umutsuzca değişim arayışlarının sonucu olarak geçmiş düzenlemek ihtiyacından doğduğu iddiasını hatırladığımızda bu yönlendirme ve inşa işleminin her toplumu ilgilendirdiğini söyleyebilir miyiz?

Toplumsal refleksler, geçmişten gelen değerler sistemi, bu değişimleri bünyelerine alıp değişime kolaylıkla izin vermekte midirler? Belge/bilgi yönetimi, arşivleme sistemleri bu tür müdahalelere karşı hep zayıf halka mıdır? Yönlendirerek toplumsal hafıza, değerler sistemi oluşturma ile hatırlama ve unutturma noktasındaki maksatlı müdahalelerin izleri de arşivlerden, belge/bilgi yönetimi sistemlerinden takip edilemez mi?

Teorik bir çerçeve üzerinden ortaya konulan bu sorular, arşivlerin kamu ve toplum hayatındaki yeri ve önemi ile de doğrudan ilgilidir. Bu sorular ve cevaplarıyla arşivler arasında bir illiyet bağı mevcuttur. Bu sorulara verilecek her cevap aynı zamanda bizim toplumsal ve kamusal hayatımızla ilintili uluslararası, toplumlararası ilişkilerimize, sıkıntılarımıza, tarihi tecrübelerimize ait cevapları ve geleceğe dair yol haritamızı içerisinde barındıracaktır.

Aynı zamanda bu soruların ve cevaplarının kapsama alanı, arşivlerin yalnızca bir hafıza unsuru mu, yoksa daha gelişmiş ve etkin farklı bir yapısalılığı mı çerçevlendirdiğinin ve toplumsal ve kamusal düzeyde bu hususun ne kadar farkında olduğumuzun ipuçlarını da ortaya koyabilir.

Milan Kundera, 'İnsanın iktidara karşı savaşı, hafızanın unutmaya karşı savaşıdır' derken (Özkurt, 2019), hafızayı başka bir alan üzerinde genişletir. Bir anlamda bize, geçmişle bağı koparmak istemeyen insanoğlunun, bugünde sıkışıp gelecekle ilgili belirsizliklere çare olarak geçmişe dönmesini ve ona sıkıca sarılıp kendisine bir çıkar yol aramasını, iktidar oyunlarının da önemli bir aracı olarak gösterir.

Yine Trouillot'da sorularımıza kendi bakış açısı üzerinden cevaplar bulabiliriz. Ancak bu cevaplar bizi başka sorulara da yönlendirebilir. Trouillot'a göre (2015, s. 80), arşiv oluşturmak bir ayıklama işlemidir. Kaynakları yazan kişiler seçilir, kanıtlar ayıklanır, konular bulunur, uygulanacak yöntemlere karar verilir. Bu en iyi ihtimalle, vurgunun değiştiği bir sıraya koyma işlemidir. İktidar, hem en aşıkâr hem de en göze görünmeyecek yollarla ayıklama sürecine dâhil olur.

Trouillot (2015, s. 259), aynı zamanda görünmez olmanın iktidarın en önemli özelliği olduğunu söyler ve iktidara en büyük meydan okumanın da onun kökenlerini ifşa etmek olduğunu ekler.

İktidarların muktedir olmasının araçlarından bir tanesi de elbette hafızalar veya hafıza mekânlarıdır. İktidar güçleri, her ne kadar geçmiş birebir deneyimlemiş bireysel hafızalara dayanmasalar da, belgeler, arşivler, müzeler, anıtlar, adetler, mezarlıklar gibi sosyal olarak üretilmiş hafıza oluşturma öğelerine ya da mekânlarına dayanabilir. Bunlar üzerinden kendisine meşruiyet ve hareket alanı açabilir.

İktidarlar bu çerçevede hafıza alanına sık sık müracaat ederler. Zeybek de (Trouillot, ss. 5-6), arşivlerin daha oluşmadan evvel, neyin arşive girip girmeyeceğini belirleyen, girdikten sonra da buna devamlı müdahale eden bir iktidar ağı olduğu tespitini dile getirir.

Bu noktada, iktidarlar tarihi işlerine geldiği gibi yazar, istemedikleri yerleri hikâyeden çıkarır diyebiliriz. Ancak böyle söylemek de fazlasıyla genel olur, analitik gücü zayıf kalır. Trouillot bu genel tespitten mesafe almak adına, bir yandan tarih yazımındaki pozitivist eğilimlere (geçmiş olmuş bitmiştir, tarihinin görevi arşive girip doğruya ulaşmaktır) bir yandan da post modern eğilimlere (tarih baştan aşağı iktidarlar tarafından oluşturulmuş alıntılardan biridir) itiraz eder (Trouillot, 2015, s. 6).

Tarihi oluşturmak için yönlendirmeli yapma tarihin en önemli değişken aracı da elbette arşiv belgeleridir. Onları üretimi aşamasından itibaren maksada dayalı yönlendirmelerle oluşturmazsanız istediğiniz doğrultuda tarih yazamaz, onu şekillendiremezsiniz. Bu, Eric Hobsbawm'ın tespitiyle 'gelenek icat etmek' gibi, iktidarlarca hafıza icat edilip buna dayalı tarih icat etmektir.

Ancak iktidarın hafızayı kullanmasına karşılık yerleşik iktidar karşıtları da hafızayı karşı saldırı unsuru olarak kullanır. Lawless (2018), küresel hafıza kültürünün kökenleri konusunda farklı ve birbiriyle çelişen görüşler olduğunu, ama Amerikalı tarihçi Jay Winter'in, hem boş zamanın hem de harcanabilir gelirin artmasına sebep olan toplumsal ve ekonomik koşullardaki değişime bağlı olarak bu kültürün İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hızla geliştiğini öne sürdüğü bilgisini paylaşır.

Bu sosyo-ekonomik temellere rağmen, hafıza çalışmalarında genellikle Holokost mezalimi mihenk taşı kabul edilir. Kerwin Lee Klein'in sert biçimde eleştirdiği bir eğilimdir bu; Klein'a göre, tarih söyleminin girdiği hafıza dönemeci, iyileştirici ve avangard pratiklerin kesişiminden türeyen kültürel bir tür büyü-katma [re-enchantment] biçimidir. Bunun sonucunda hafıza, hatalı bir şekilde bir özgürleşme alanı olarak göklere çıkarılır. Hafıza hareketleri, basit bir yeniden anlamlandırılmadan ziyade, zamansal bir altüst oluşa yol açar (Lawless, 2018).

Hafızanın hem iktidar güçleri hem de yerleşik iktidara karşı olanlarca kullanılması hafıza/hatırlama politikası gibi yeni eylem alanlarını ortaya çıkartıyor. İktidara yönelik karşı savlarda, hafızanın başkaldırısı, hafızanın intikamı, hafıza konjonktörü gibi parolalarla nitelenen bir dönemin başladığı ifade ediliyor (Erdoğan, 2013). Bu dönem nihayetinde geçmişle hesaplaşma denen bir kavramı da hayata dâhil ediyor ki, bu kavram genel itibarıyla içerisinde pek de iyi niyetler barındırmıyor.

Devletlere ve toplumlara kesinliği, doğruluğu kanıtlanamayacak materyaller ve argümanlar üzerinden geçmişinle hesaplaş dayatmaları, aynı zamanda ona yeni bir hafıza oluşturma, hafıza çerçevlendirme siyasetinin de bir parçası olarak işlev görüyor. Bunu, iktidar karşıtlarının bir argümanı olarak nitelendirebiliriz. Yani işin içinde yine hafıza mefhumu mevcut, ama bu defa hesaplaşmanın bir aracı haline dönüşüyor. Bu kavramları, içeriklerini, sebep ve sonuçlarını bu makalede tartışmak çok da gerçekçi olmaz. Ancak hafıza kavramının etki ve kapsama alanının ne olduğu konusunda fikir sahibi olmak açısından burada kısaca değinmek ihtiyacı hissettim. Elbette bu etki ve kapsama alanı doğrudan arşiv kavramını da meselenin odak noktasına yerleştiriyor.

Bu noktadan hareket ederek şu sorunun da cevabını hemen vermemiz gerekir. Arşivcilik, belge/bilgi yönetimi yalnızca belge üretimini ve onların depolarda saklanıp, ihtiyaç hissedildiğinde hizmete sunulmasını sağlayan, herkesin yapabileceği bir uğraş alanı mıdır? Yoksa disiplinler arası çalışma gerekliliği taşıyan, kişiselden kurumsala, toplumsaldan

küresele etkileşim sağlayabilen bir yapısallığı mı temsil eder? Onu yalnızca geçmişini ilgilendiren, ihtiyaç duyulduğunda zaman zaman tekraren başvurulabilecek, biriktiginde de bir milletin hafızasını oluşturan bir unsur olarak nitelermemiz yeterli midir? Hele de bugünün dünyasında ve içinde bulunduğumuz zamanın ruhunda.

Geçmişten günümüze geline yolda devletlerin amaçlarına uygun belge üretip arşiv oluşturdukları daima tartışmalı bir alan olmuştur. Kimi dönemlerde devletlerin toplumların demokratikliği için bir kıstas ve gösterge, kimi dönemlerde ise iktidarların kendi politikalarına uygun elinde koz haline dönüştürülebileceğinin iddia edildiği bu alanla ilgili tartışmaların süregideceği de açık bir gerçek.

Bu tartışmalara nokta koymak mümkün değilse de, ancak savunma stratejilerini doğru oluşturmak için öncelikle yapılması gereken şeylerden bir tanesi, arşivcilik veya belge/bilgi yönetimi alanının çerçevesini doğru şekillendirmekten geçer.

Günümüzde, “Arşivcilik veya Belge/Bilgi Yönetiminde” özellikle akademik alanda teorik çalışma sahası disiplinlerarası bakış açısını ve faaliyetlerini içerisinde barındırmalıdır. Bu husus ilk etapta zevkli bir iş, avantajlı bir durum olarak algılanabilir olmakla birlikte, aslında işi çalışma düzlemine taşıdığınızda, bir dizi değişik yöntem sorunu, birçok farklı ve karmaşık konuyu sistematik bir biçimde ele almanın getireceği yükü ortaya çıkarır. Ardından da farklı disiplinlerin kapsadığı alana yeterince hâkim olamamaktan kaynaklanan birçok konuyu atlama veya yeterince ve derinlikli çalışmama riskini oluşturabilir.

Ancak şu da bir gerçektir ki, belge/bilgi yönetim disiplini başlı başına bir çalışma alanının dar sınırları içerisinde de yer alamaz. Çünkü içeriği, etkisi ve etkileşim alanları itibariyle, her türlü kamusal faaliyetin, bilimsel çalışmaların, kişisel hakların, özgürlüklerin tam orta noktasında yani merkezinde bulunur. Her disiplin alanı ile ilişki içerisinde. İşte bu merkezi özellik disiplinler arası faaliyetlere ihtiyaç hisseder. Ancak tüm disiplinlerle olan ilişkisinde bir eşitlikten söz etmek mümkün olmaz. Yani kimi disiplinlerle sarmal ve girift bir ilişki mevcutken bazı disiplinlerle olan ilişki daha uzaktan bir temas gerektirebilir.

Disiplinler arası çalışma gerektiren, belge/bilgi yönetimi-arşiv disiplini faaliyetleri neticesi, hangi ortamda üretilirse üretilsin, belgeler sistemli ve yapısal bir bütünlük gerektiren süreçlerde meydana gelir. Bunu resmi ve meşru belgelerin üretim süreçleri için söylemekteyim. Yoksa faaliyetlerinizi belgeye dayandırmadan da yerine getirebilirsiniz. Ancak bu bir devlet uygulaması olmaktan farklı bir tarzı da beraberinde getirir. İktidarlar, yönetimler arşiv belgelerini kendi amaçları doğrultusunda da üretip, içeriklerine, saklanma sürelerine müdahil olabilirler. Belgeler üzerindeki bilgileri kendi inançları, algılamaları, hedefleri doğrultusunda kullanabilirler.

Bu bilgi içerikleri zamanın ruhuna göre değişik anlamalara, anlamlandırmalara, değerlendirmelere de konu olabilir. Örneğin, kişisel soruşturmalarda istihbarat bilgilerini oluşturan içerikler, bir iktidar/yönetim için sakıncalı addedilebilirken, başka bir iktidar/yönetim için makbul hususlar olarak görülebilir. Herhangi bir kurumun icraatı, hizmeti bir iktidara/yönetime göre olumlu ve başarılı iken, diğeri için son derece sakıncalı ve hatalı olarak algılanabilir. Bu algılamaları yönetecek, yönlendirecek, delillendirip tanıklık edecek şeyler de kurum veya devlet düzeyinde yine arşiv belgeleri olacaktır. Bu anlamda arşiv belgelerinden oluşturulmuş hafızadan olumlu-olumsuz çıkarımlar yaparak nemalanmak isteyen odaklar her zaman görülebilir.

Ancak iktidarlar ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, arşiv belgeleri üzerinde her tür icraatlarına tanıklık edecek, zamanı gelince gerçekleri de yönlendirmeleri ve müdahaleleri de gözler önüne serecek ipuçları bırakacaklardır. İnsan hafızası unutup, değiştirip hatırlarken arşiv belgeleri gerçekleri olduğu gibi ortaya serebilir.

“Kurumsal iletişimin aracı olan güncel resmi bilgi/belgelerin ve arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda İdeoloji>Siyaset>İktidar üçlemesinin kesişme noktaları, güzergâhları ile olumlu-olumsuz eylemleri ve ilişkileri ortaya çıkartılır. (...)

Sürekli bir kontrol mekanizması içerisinde yönlendirilerek bilgi/belgelerinizi ürettiğinizde, bu sistem yalnız kendi kaynaklarından beslenerek kapalı devre çalışan bir düzenek halini alır ve bu düzenek de sürekli olarak kendisini tekrarlar. Devamlı belirli bir odaktan beslenen, resmi ideolojinin yönlendirmeli gerçeklerine referansta ve atıfta bulunularak üretilen, oluşturulan, elde edilen belge birikimi belli bir noktadan sonra hayatın, demokratik kuralların ve uluslararası normların çerçevesinde işleyen bir sistemin pratiklerine ters düşer.

Bu bağlamda her yönetim ideolojik uygulamalarının, iktidar baskılarının gizlenmesi, silinmesi noktasında ne kadar uğraşırsa uğraşsın, neticede bireyselden kurumsala ve devlete kadar uzanan bir çizgide kontrollü olması gerektiğini, denetlenebileceğini, sorgulanabileceğini, hesap verebileceğini bilmelidir. Ne kadar titiz davranırsa davranışın belgeler üzerinde bir iz, delil bırakacağına da farkında olmalıdır. Ne kadar kontrollü üretilirse üretilsin, belgeler iktidar odaklarına karşı bir kontrol noktası veya mekanizması işlevini de görür. “Kurumlar yapılarının gereği, iletişim eylemlerinin önemli bir kısmının delillerini saklamak ve tekrar kullanmak zorundadır. Çünkü kurumlarda iletişim, iş ve işlemlerin yürütülmesi için gerçekleştirilen bilgi yüklü eylemler bütünüdür” (Özdemirci, 2006)

Arşiv belgeleri üretilirken farz edilsin ki müdahaleli aşamalarla üretildi, kurumsal bilgi üretiminde iktidarların görüşleri doğrultusunda hareket edildi, yapılanları, faaliyetleri, hizmetleri, eylemleri iktidar yanlısı olarak lehe yorumlanacak biçimde kayda geçirildi. Ancak iktidarlar veya yönetim mekanizmalarınca ne yapılırsa yapılsın, bir belge/bilgi yönetimi, arşivleme süreçlerinden bahsediyorsak gelecekte yapılacak her türlü araştırma ve incelemede arşiv belgeleri üzerindeki izlerden, ipuçlarından kaçmak mümkün olmayacaktır. İktidar odakları lehine bütün olumsuzlukları geçersiz kılacak bir yöntem belgeler üzerinde asla gerçekleştirilemeyecektir. Belgeler her zaman içerisinde kurgulanmış, yönlendirilmiş, biçimlendirilmiş olanlarla birlikte gerçeklikleri de barındıracaktır. Yani arşiv belgeleri hangi ortamda üretilip saklanırsa saklansın birilerinin dikensiz gül bahçesi değildir.

Yıllardır kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinin, iktidarlardan ve onların çıkarlarından ayrı düşünülmemeyeceğini söyleyenlerin göz ardı ettiği bir gerçek vardır ki, eleştirilerini, olumsuz tespitlerini, öngörülerini aynı belgeler üzerinden elde ettikleri bilgi, mesaj, beyan, eylem veya söylemler üzerinden yürütürler. Yani arşiv belgelerinin güvenilirliğini tartışan, barındırdığı bilgilere itiraz edenler politikalarını ve söylemlerini suçlu ilan ettikleri özneyi, yine arşiv belgelerini inceleyerek kurgulamaktadırlar (Özdemirci ve Torunlar, 2015, ss. 10-13).

Delil-Tanık-Hatırlama: Unutmayalım, Unutturmayalım

Belge/bilgi yönetimi veya arşiv iş ve işlemleri kişisel, kurumsal bilgi varlıklarının sistemli bir biçimde üretiminden saklanmasına ve hizmete sunulmasına kadar geçen bütün süreçlerde yer alırken, ortaya çıkan her nitelikteki belgeyi hak, hukuk arama, delil olarak elde bulundurma amacı güder. Bu husus çok genel anlatımla toplumsal ve kurumsal bir kabulün yansımasıdır.

Ancak arşivleme yapmanın, belge/bilgi yönetimi sistemlerini geliştirip, uygulamanın başka bir yönü daha vardır ki, konuyla ilgili tüm yazılarda, konuşmalarda vurgu yapılırsa da, Derrida gibi felsefeciler dışında, alanın uzmanlarınca derinliğine inceleme altına alınmamıştır.

Belge/bilgi yönetimi veya arşiv iş ve işlemleri, aynı zamanda unutmayı engellemek, unutulmaması gerekenleri kayıtlı ve sistemli bir şekilde korumak, kullanmak üzere yerine getirilir. İnsanlık var olduğu ilk dönemlerden itibaren çok değişik yöntemler ve araçlarla unutulmaması gerekenleri kayıt altına almaya çalışmıştır. Böylece insan hafızasının yükümlü olduğu unutmak eylemine karşı önlemler almıştır.

Bu çerçevede arşiv malzemesinin kişilerin, kurumların ve toplumların unutulmaması gereken iş, işlem, faaliyet ve değerlerine göndermeler yaptığını, bunları koruyup kolladığını söylemek yanlış bir ifade olmamalıdır. Tam bu noktada zaman mefhumunun da konuya dâhil edilmesi gerekir. Peki, zaman nedir? Bu soru aynı zamanda arşivciliğin de çekirdek doku yapısının önemli bir tarafını oluşturur.

TDK Türkçe Sözlük'te (2011, s. 2641) oldukça uzun ve çetrefilli tarifleri var zamanın. Biz ilk tanımı vererek geçelim: "Zaman, bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.

Zaman, hepimizin bildiği bir kavram, ancak anlaması, tanımlanması oldukça zor çetrefilli bir şeydir. Tarih boyunca zaman konusunda bilim adamları, felsefeciler, din adamları ve hemen her meslek grubu kafa yormuş ve değişik açıklamalar getirmişler ancak varsayımlardan öteye de gidememişlerdir. Püsgül (2018) bir mühendis gözüyle zamanı şu ifadelerle tanımlıyor:

"Fizikçiler, zamanı geçmişten günümüze geleceğin ilerlemesi olarak tanımlamaktadırlar. Basitçe tanımlayacak olursak bir sistem değişmiyorsa, zamansızdır diğer bir deyişle sonsuzdur. Üç boyutlu uzayda olayları tanımlamak amacı ile kullanılan, gerçekliğin dördüncü boyutu olarak düşünülebilir. Gördüğümüz, dokunduğumuz ya da tattığımız bir şey değildir, ama geçişini ölçebiliriz."

"Felsefe kavramı olarak: oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme. Zaman, sürüp giden doğru bir çizgi olarak düşünülebilir; geriye doğru sonsuza değin uzanır (geçmiş), aynı zamanda ileriye doğru (geleceğe) akıp gider (Yücel, 2013)."

Zamanın tanımı hangi disiplin tarafından yapılırsa yapılsın hepsindeki ortak nokta gelip geçtiğidir. Zaman geçmekte, olaylar olmakta, bitmekte geleceğe doğru akmaktadır. Bu arada olanlar, yapılanlarla ilgili de unutulma kavramı devreye girmektedir. Unutulmanın karşısında ise hatırlama yer alıyor. Hatırlamak da beyinle ilgili fonksiyonları ilgilendirdiği düşünülen tıbbi bir eylem. Beynimizde hatırlamamıza yardımcı olan üç çeşit hafıza mekanizması bulunur: Duyusal hafıza, kısa süreli hafıza ve uzun süreli hafıza. Bu

mekanizmalar bizim; neyi, ne zaman ve nasıl hatırlayacağımızı belirler (Alkaya, 2014). Bu noktada bizi ilgilendiren kısım aynı yazıda yazar tarafından şu cümlelerle açıklanıyor:

“Uzun süreli hafıza: Ezberleme ve öğrenme metotlarının temel amacı, uzun süreli hafızaya kodlamalar yapmaktır. Uzun süreli hafıza, kuru kuruya bilgi yüklemesiyle tetiklenmez. Uzun süreli hafızanın önemli bir bölümü kalıtımsaldır. İnsan beynini bir bilgisayar olarak düşünürseniz ana sürücü yüklemeleri olarak tabir edebileceğimiz bazı bilgiler uzun süreli hafızamızın yapı taşları olarak beynimize işlenir. Hangi dili konuştuğumuz, nasıl yürüdüğümüz, etrafımızdaki insanların yüzleri, yüzme bilgisi, kullandığımız matematik dili, kullandığımız alfabe, renkler... Bunlar uzun süreli hafızamızın en temel öğeleridir. Bunların üstüne birçok bilgi inşa edebiliyor beynimiz.”

İşte insanoğlu, uzun süreli hafızasının da yetersiz geldiği durumlarda vücudundan, beyninden dışarıda olan bir takım unsurlara da ihtiyaç hissediyor (Derrida'nın arşivlerin kuruluş amacıyla ve yapay hafıza ile ilgili tespitlerini hatırlayalım).

Bu çerçevede bilgilerini, belgelerini gelecekte tekrar kullanmak, bilgi birikimini saklamak, hayata dair tecrübelerini gelecek nesillere aktarmak, gerektiğinde savunmasına aracı kılmak veya yalnızca geçmişi hatırlayıp yâd etmek gibi değişik duygu ve düşüncelerle vücudunun dışında da uzun süreli hafıza merkezleri oluşturmak çabası ile arşivleri, arşivciliği, belge/bilgi yönetimini ortaya çıkartıyor. Hatta bu husus insan neslinin dünyada egemen varlık olmasının da temeli olarak görülüyor.

Kişisel, toplumsal, kurumsal faaliyetlerimiz, hizmetlerimiz, menfaatlerimiz, hedeflerimiz, hakkımız, hukukumuz, kültürel birikimlerimiz, değerlerimiz, ekonomimiz, tarihimiz kişiselden daha üst düzeyde toplumsal katmanlara da aracılık etmesi babında uzun süreli hafıza olarak sistemli bir uygulama dizisi içerisinde hayatımıza dâhil oluyor.

Ancak bu noktada insanoğlunun beyninin bir fonksiyonu ve eylemi olduğu söylenen hafıza ve hatırlama sistematiğinden daha farklı olarak, belge/bilgi yönetimi süreçleri veya arşivleme işlemleri, sistemi çalışır düzeyde tuttuğunuzda unutma, hatırlamama eylemini ortadan kaldıracaktır. Bu sistemler üzerinde tutulan belgeler/bilgiler arasında irtibatlar kurulup yeni daha çok bilginin üretilmesine aracılık ediyor.

İşte bu yönüyle arşivler hafıza kavramından daha gelişmiş ve farklı bir yapısallığı bünyesinde barındırıyor. Arşivciliğin, zamanın geçip gitmesine karşı alınmış en iyi ve sistemli önlemlerden birisi olarak da nitelenebilecek bir yapısallığı olduğunu görüyoruz.

Arşivin Gücü: Niyet Düzeyinde Bir Önerme

Bu makalede toplayıp ortaya koymak istediğim niyet, arşiv ile hafıza arasında ciddi ve sıkı bir ilişki olmakla birlikte, ciddi anlamda da yapısal ve sonuçlar açısından farklılıklar olduğu önermesidir. Bu önerme tahminlerden ziyade neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde ortaya çıkabilir.

Günümüzün modern dünyası, teknolojik nüfuz alanları, onun değiştirme ve dönüştürme gücü, zamandan, mekândan, kimlikten, kültürden ve de değerler sisteminden muafiyet getirme gücü dünyanın her yerine sirayet etmekte, böylece bu muafiyetlerin getirdiği bir unutma, hatırlamama veya daha da ileri düzeye taşıyıp ait olduğunu reddetme davranışı doğurmaktadır.

Küresel boyutta hafıza oluşturma eylemi öyle sığ ve boş malumattan oluşturulmaktadır ki, belki pek yakında unutulacak bile çok az şey kalacaktır.

Richard Terdiman, soruna daha geniş bir perspektiften yaklaşarak, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren bellek kavramına dair endişelerin iki ana hastalık etrafında yoğunlaştığını söyler: *çok az bellek ve çok fazla bellek* (Connerton, 2018, s. 13).

Zamansal ve mekânsal muafiyetlerimizle birlikte, yine modern çağın bir nimeti olarak görülen mekânsal hareketliliğin de unutkanlıkla sonuçlandığını düşünmemiz gerektiğine Antoine Compagnon dikkat çeker (Connerton, 2018, s. 13).

Bu görüşleri de kendime temel aldıktan sonra öne sürmek istediğim şey şu: Arşivsel bilgi kaynakları yalnız hatırlanmak için tutulan hatıralar, anılar birikimi değildir. İnançlar, değerler onların da içeriklerinin şekillenmesinde etkili olsalar da, yine de bu etkililikleri kısıtlıdır, görülebilir, izlenebilir.

Zaman içerisinde değişime, biçimlendirilmeye uğratılmaları çok zordur. Modern dünyanın, teknolojik dönüşüm ve değişimin etkisi olan kendine ait unutmaya, hafızanın sıfırlanması veya tekdüze hale getirilmesi, mimariden, değerler sistemine, eğlenceye, düğüne, evlenmeye, boşanmaya, çocuk yetiştirmeye, tüketime kadar akla gelebilecek her şeyin, toplumsal olanın, yerellikten, özgünlükten, aidiyetten çıkartılıp tek bir modele endekslenmesine, yani hayatın o topluma ait anlamının özgünlüğünün bozulmasına karşı direnç noktalarımızdan bir tanesi, kamusal beyin gücümüz olabilir.

Bu hafızadan/bellekten daha etkin, daha gelişmiş ve korunmuş bir alandır ki, işte arşivler bu alanın ana unsurlarındandır. Konuyu şu şekilde çerçevlendirebiliriz: Arşivler ve ona ait tüm süreçler, hafızayı da içinde barındıran, kamu kurum, kuruluşları ile işletmelerde, iktidar mekanizmalarının ve yönetimlerin de katkıda bulunduğu, belirli bir bakış açısında bütünleşmiş, ancak bu bütünleşmenin izlerinin, ipuçlarının ve delillerinin de bünyesinde bulunduğu, sistemli süreçlerle sürdürülen faaliyetlere, hizmetlere, tercihlere, eğilimlere, değer hükümlerine, kişisel, toplumsal, ulusal ve uluslararası ilişkilere ait bilgi birikimine haiz, oluşumun (bedenin, yapının) tümünü etkileyen, yönlendiren, şekillendiren bir zihniyet unsurudur.

Bu hususu kavramsallaştırmak da gerekebilir. Aşağıda buna yönelik bir tespitte bulunmaya çalışacağım.

Hepsini Değiştirmeden Bir Araya Getirmek: Ensefalizasyon-Kamusal Ensefalizasyon

İnsanoğlu diğer canlılardan farklı olarak, bedensel eksikliklerini, zayıflıklarını tamamlamak, zamanın geçip gitmesine karşı önlem alabilmek için kendi cinsi arasında iş birliğine ve iletişime dayanan, diğer canlıları da bir araç olarak kullanan ve teknoloji geliştirebilen bir organizasyon kurma becerisini geliştirmiştir. Bu çerçevede devlet, insanların ihtiyaçlarının sistemli bir biçimde karşılanması, giderilmesi için uygun bir organizasyona dayalı yapı kurulması ve bu yapılanmanın birer parçası olan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenlenmesinin sağlanması temel anlayışı üzerinde kurulmuştur.

Devlet mekanizmasının kurulması, bunun teknolojik gelişmelerle desteklenmesi, insanları diğer canlılardan ayırt eden ve ona güç bahşeden iletişimin de teknoloji ile harmanlanması insanoğluna çok daha büyük bir güç kazandırmaktadır. İnsanın diğer canlılardan daha kuvvetli, bir toplumun diğer toplumdan daha baskın olmasının altında da bu yattığı gibi yine

bilgiyi korumak, geçmişten ana getirmek, alt kuşaklara aktararak geleceğe devretmek ve bu noktada iletişim teknoloji sarmalını kullanmak da büyük etki oluşturmaktadır.

Canan ve Acungil (2018, s. 22), insanların diğer canlılarla insanlığın koyduğu orantısız güç farkını ve nedenlerini şu cümlelerle çerçevelemişler:

“Pençelerinin yerine mızrak, doğal kürkü yerine elbiseler ve ayakkabılar, sınırlı hızını artırmak için binek hayvanları ve yapay taşıma araçları, kaldıramadığı ağırlıkları taşımak için hayvanlar ve muhtelif araçlar, uğraştığı işe göre oldukça sınırlı olan belleğinin yerine yazı ve kayıt yöntemleri, kısa ömrüne rağmen nesiller boyu bilgi aktarımında kullanabileceği anlatılar ve masallar üretebilen böyle bir tür, bugün de aynı şaşırtıcı yeteneğin devamı olarak bilgisayarları ve dijital sistemleri şaşırtıcı bir hızda geliştiriyor ve bu dünyayı daha önce görmediği yepyeni bir sistemle tanıştırıyor.”

Görüldüğü üzere insanoğlunun binlerce yıldır, tüm zayıflığına, eksikliklerine rağmen hayatını devam ettirebilmesinin en önemli unsuru zekâya dayalı işlevlerini geliştirmek ve elde ettiği güncel bilgileri geçmişten gelenlerle birleştirip geleceğe erişirebilmek, bir anlamda gelecekle iletişim kurabilmektir.

O halde bu noktada şu soruyu da sormamız ve cevaplamamız gerekiyor; insanların kendi hayatîyetlerinin devamını sağlamak amacıyla oluşturdukları ve bir anlamda yaşayan bir mekanizma olan devletlerin hayatîyetini devam ettirebilmesi, güç kazanması için zihinsel faaliyet alanlarına, zekâya dayalı işlevlere ve geçmiş-bugün-gelecek akışı içerisinde ürettikleri, biriktirdikleri, elde ettikleri bilgiyi saklamaya, düzenlemeye, aktarmaya ihtiyaçları yok mudur?

Veya biz pek farkında olmasak da devlet mekanizmasını oluşturan kamu, devletin zihinsel faaliyetlerini gerçekleştirip zekâya dayalı işlevlerini yerine getirmekte midir? Devletin zihinsel, zekâya dayalı birikimleri nelerdir? Bu birikimin niceliği, niteliği, değerlendirilme ve kullanılma seviyesi o devletin, dolayısıyla o toplumun gücünü de yansıtabilir mi?

Bu noktadan hareket ederek şöyle bir önerme geliştirmemiz mümkün olabilir: Devletlerin, toplumların bilgi üretme, elde etme, bunları işleyerek nitelikli hale getirip değere çevirme kapasiteleri ile ulusal ve uluslararası güç unsuru olmaları, küresel boyutta ekonomiyi yönlendirmeleri, kültürel hâkimiyet kurmaları, askeri nüfuzları vb. arasında etkinlik ve hacimlilik açısından ciddi bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi terimleştirmek de gerekebilir.

Devletlerin, özel işletmelerinin bilgi kaynaklarını da birikimlerine dâhil ettiklerini görerek oluşturdukları bilgi gücü ile devlet gücü oranlamasına, “kamusal ensefalizasyon” adı verebiliriz. Ancak öncelikle ‘ensefalizasyon’ kavramını Canan ve Acungil’in (2018, s. 34) açıklamalarıyla netleştirelim:

“Bir canlının beden ağırlığı başına düşen beyin ağırlığı miktarına ‘ensefalizasyon’ yahut ‘beyinleşme’ adı verilir. Bir canlının ensefalizasyon sabiti ne kadar yüksekse o canlının bilişsel özelliklerde o derece mahir ve gelişkin olduğu sonucunu çıkartabiliriz”

Bakırcı da (2011), ensefalizasyon kavramını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Beyin Hacminin Vücut Hacmine Oranı (BHVH Oranı) veya Beyin Kütlesinin Vücut Kütlesine Oranı (BKVK Oranı). Kimi zaman Beyin-Vücut Oranı olarak da bilinir.

Ayrıca daha teknik olarak Ensefalizasyon Katsayısı (Encephalization Quotient) olarak da isimlendirilir. İsminden de açıkça görülebileceği gibi, farklı hayvanların zekâsını analiz edebilmek için basitçe beyinlerinin kütesini (veya yoğunluğun tüm vücutta aynı olduğu varsayımıyla hacmini), vücudun kütesine (veya hacmine) bölerek bir oran bulunur. Bu sayı ne kadar büyükse, hayvan da o kadar zekidir demektir. Dikkat edilebileceği gibi bu oranda, beyin büyüklüğü eşit olan canlılardan vücudu daha küçük olan daha zeki olmaya meyillidir gibi bir varsayım doğmaktadır. Tam tersi şekilde, vücut hacmi yaklaşık olarak aynı olan canlılardan beyin hacmi daha büyük olan daha zekidir.”

Bu açıklamalar ışığında, ***bir devletin her alandaki bilgi birikimi ile onun değere çevrilerek kullanılması miktarı arasındaki oranı rahatlıkla “kamusal ensefalizasyon” olarak nitelermemiz mümkün görülmektedir.*** Gelişmiş bir kamusal ensefalizasyon dünyada diğer devletlere karşı fark oluşturmanızı ve akla gelebilecek her alanda önemli avantajlar elde etmenizi sağlayabilir.

‘Küresel bir güç unsuru olan devletleri, toplumları diğer devletlerden ayıran özellik nedir?’ diye bir soru sordüğümüzde, buna günümüzde vereceğimiz cevap; bilgi üretmeleri, elde etmeleri ve bunu işleyerek nitelikli bir değere çevirmeleridir olmalıdır. Bilgi konusunda bu ülkeler o kadar aktif davranmaktadır ki hiçbir sınır tanımadan, teknolojiyi de hedeflerine uyumlayarak sürekli genişleyip genişerek her yere/şeye nüfuz etmektedir.

Bu çerçevede, bir devletin ister üretilmiş, isterse elde edilmiş olsun, değere dönüştürülmüş veya değere dönüştürülebilir hale getirilebilir bir sisteme aktarılmış bilgi birikimi ne kadar yüksekse, o devletin (veya toplumun da diyebiliriz), bilişsel özelliklere dayalı etki ve yaptırım alanı ile kapasitesi de o kadar gelişmiştir, önermesini dillendirmek mümkün hale gelmektedir. Şimdi de kısaca Bilişselliğin tanımlamasına bakalım:

“Bilişselliğin en çok kabul gören tanımı, algı yoluyla bilgiyi işleme kabiliyeti (farklı duyularımızla aldığımız uyarıcılar), tecrübeyle edinilen bilgi, dünyamızı değerlendirmek ve yorumlamak için tüm bu bilgileri bütünleştirmemize olanak veren öznel özelliklerimiz. Diğer bir deyişle, bilişsellik farklı kaynaklardan (algı, tecrübe, inançlar, vs.) bildirimleri bilgiye çevirmek için özümseme ve işleme kabiliyetidir. Bilişsellik öğrenme, dikkat, bellek, dil, akıl yürütme, karar verme, vs. gibi farklı bilişsel süreçleri kapsar ve bu da bizim entelektüel gelişim ve tecrübemizin bir parçasını oluşturur.” (Cognifit, t.y.).

Devlet olarak farklı kurum ve kuruluşlarımız, işletmelerimiz gibi farklı kaynaklar aracılığıyla ürettiğimiz, elde ettiğimiz veya sistemli bir düzenle saklayıp hizmete sunduğumuz bilgi birikiminin işlenerek özümsemesi, sonra değer haline dönüştürülmesi, akla gelebilecek her alanda dünyayı, diğer devletleri, toplumları, organizasyonları hatta kişileri anlamak, yorumlamak, yönlendirmek, yönetmek veya kullanmak için ciddi bir unsur olacaktır.

Kişisel bilişsellikte nasıl farklı süreçler varsa o süreçlerin birer yansıması devlet hayatında da mevcuttur. Bilginin üretilmesi, elde edilmesi, belgeler üzerinde kayıt altına alınması, dağıtılması, paylaşılması, gizlenmesi, güvenliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması, arşivlenmesi, tekraren kullanılması, kolay ve hızlı erişim süreçlerinin sistemli hale getirilmesi gibi faaliyet alanları da devlet düzeyinde bilişsel süreçleri oluşturur, bu da sizin

yerelden küresel boyuta gücünüzün, etkinliğinizin, ekonomik ilerlemenizin, kültürel baskınlığınızın temel yapı taşlarını oluşturur.

Fiziki sınırlarının çok ötesinde küresel boyutta güç unsuru olan, ekonomisini küreselleştirerek diğer devlet ve toplumları akıntısıyla sürükleyebilen devletleri diğer tarafta olan, yani akıntıya kürek sallayan devletlerden ayıran, farklı kılan en önemli özellik onların bilişsel güçlülükleridir.

Gelişmiş ve küresel güç unsuru olmuş devletleri incelediğimizde bunların dünyanın kalan diğer kısım devletlerinden bilişsel gelişmişliklerinin kat be kat fazla olduğunu söylememiz mümkündür. Teknolojik gelişmelerden, ekonomik, sosyal, kültürel, ekonomik, askeri, tıbbi vb. gibi akla gelebilecek her alanda, bilişsel derinliklerinin ön planda olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak hayatımızın tüm safhasında önümüze çıkar.

Küresel güç unsuru olan bir devletin gelişimi birden bire ortaya çıkmış bir vaka değildir. Devletin gelişim çizgisi içerisinde bilgiye verilen değerın temellendirilmesiyle ortaya konulan bilişsel derinlik ile bu derinliğin getirdiği kazanımlar öncelikle yöneticilerin olmak üzere, devleti oluşturan toplumun ve kişilerin bilişsel derinliği ile de yakından ilgilidir.

Bilgi, dünya üzerinde bulmasını, elde etmesini, değerlendirmesini bilen için hep vardı, bilinen ve hala bilinmeyen olarak varlığını da sürdürmeye devam etmektedir. Bilginin bilişsel hale çevrilmesi becerisini geliştirenler günden güne gelişim çizgisinde süratlenerek bugünkü noktaya ulaştılar, ancak bilişsel derinliği olanlar ile olmayan hatlar arasındaki makasın ucu da epeyce açılmış oldu.

Kamusal ensefalizasyonun hücrelerini oluşturan belgelerin/bilgilerin, onun kıvrımlarını oluşturan belge/bilgi yönetimi sistemleri ve mekânlarının öneminin farkına varmak, iş ve yönetim süreçlerine bunları nitelikli olarak dâhil etmek, bunun oluşturduğu birikimden hakkıyla faydalanmak dünyadaki konumunuzla ve hiyerarşik olarak sıralamada üstlere erişmenizle ilgilidir.

Öncelikle dünyanın geldiği noktayı iyi çözümlenmek gerekiyor. Belge/bilgi yöneticileri profesyonellerinin de bu hususları ele alıp hayatlarına ve mesleklerine dâhil etmesi gerekiyor.

AB, görsel-işitsel ve diğer iletişim endüstrilerini, bir Avrupa kültür kimliği yaratılmasında en önemli araçlar olarak tanımladı (Morley ve Robins, 2011, s. 19). Yine aynı yazarlar (s. 129), kimlik, bellek ve nostalji sorunlarının, iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir şekilde ilişkili olduğunu söylerler. Zamanımızın bellek bankalarının kısmen, film ve televizyon endüstrilerinin temin ettiği malzeme ile yapıldığını da eklerler.

Yazarların bu görüşlerine ek olarak günümüzün iletişim ve sosyal medya materyallerinin de bellek bankalarına yatırım yaptığını ekleyebiliriz. Bilginin hızla akıştığı, devasa boyutlarla bilginin üretilip, küresel boyutta el değiştirip kullanıldığı, tekrar hızla terk edildiği bir çağın kişiselden devlete ve küresel boyuta etkileri de geçmişe göre farklı olmaktadır.

Bu kadar bilgi insanlık üzerinde ne gibi etkiler yapmaktadır sorusu akla gelebilir. İnam (2009, s. 93), çağımızda bilgi sağlığı bozuk insanların gittikçe çoğaldığını aktarır. Bilgi sağlığı bozuk insanlar ise, kolayca aldatılabilir, etki altında bırakılır, bilgiyle mutsuz, bilgiyle kaygılı, bilgiyle yılgın, çökkün, sabırsız, sinirli, kışkanç, kafası karışık, bilgiyle zayıf iradeli, bilgiyle mızımız insanlar olur. Elbette bilgiyle kibirli, bilgiyle kasıtlı, kendini beğenmiş,

edepsiz, edepsiz, ölçsüz, dengesiz, bilgiyle kaba, küçümseyici insanlar da vardır, ‘epistemiyoz’lar (‘psikoz’ ya da ‘nevroz’ gibi!) arasında.

Bilgiyle girilen ilişkiler, insanı hasta da edebilir. Kafaları düzleştirip yargı gücünü kısıtlayabilir şeklinde önermelerde bulunur İnam.

Bu rahatsızlıklar ileri düzeyde toplumları ve devletleri de etkileyebilir. Yaşadığımız dönemde bilgisiyyle kibirli, kasıtlı, kaba, dengesiz, küçümseyici ‘epistemiyozik’ devletlerin varlığına şahit olmaktayız. Aynı zamanda bu rahatsızlığın bu devletlerin yargı gücünü düzleştirip kısıtladığını da görmekteyiz.

İşte bu noktada bizim yapmamız gereken şey, bilgi varlıklarımıza, üretimimize her düzeyde sahip çıkmak, onu yönetilebilir ve kullanılabilir kılarak, ondan güç unsuru elde etmek olmalıdır. Bu aynı zamanda kamusal ensefalizasyonun gelişmesi ve bilgi sağlığımızın da düzgün çalışmasını sağlamakla ilgilidir. Bunun en önemli araçlarından bir tanesinin de arşivciliğimizi, belge/bilgi yönetimi unsurlarını hak ettiği seviyeye getirmek olduğunu anlamak gerekiyor.

Ülkemizde arşiv, belge/bilgi yönetimi süreçlerinin önemsenmemesi, gelişen teknolojiye sistemsel uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu teknolojiler ile özgün yönetim sistemlerinin örtüştürülmemesi, bireyselden toplumsala farkındalığın gelişmemesi, zamansal ayrılığı veya zamansal farkı doğurmaktadır. Zamansal ayrılığı/farkı, takvimsel olarak aynı zaman dilimi içerisinde farklı zamanları yaşamak olarak açıklayabiliriz. Bu da toplumsal, kamusal düzeyde ciddi rahatsızlıkları ortaya çıkartmaktadır.

Kamusal Alzheimer

Geçmişte klasik arşivlerde veya günümüzün teknolojisi ile oluşan devasa büyüklükteki veriyi/belgeyi/bilgiyi saklama ve hızla hizmete sunma yeteneğine sahip e-arşivlerde saklanan birikimlerimiz içerisinde bir bilgiyi araştırıp bulamıyorsak bu veri/belge/bilgi faydasızdır. Zamanında erişemediğimiz, bulamadığımız bilgi aynı zamanda kayıp bilgidir.

Arşiv iş ve işlemlerine önem vermemekten kaynaklanan verinin/belgenin/bilginin usulsüzce veya dikkatsizce imha edilmesi ise daha da ciddi bilgi kaybı sorunlarını ortaya çıkartır. Nitelikli bir değerlendirmeye tabi tutmadan imha edeceğimiz her belge, bir daha elde edemeyeceğiniz veri/bilgi kaybı demektir ki, bu durum istenmeyen birçok olumsuzluğun zincirleme biçimde ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu olay kişisel, kurumsal, devlete ait veya daha ileri boyutta küresel bilgi kaybıdır ki, biz de hafıza metaforu üzerinden isimlendirirsek aynı zamanda “hafıza yitimi”dir.

Hafıza yitimi insanlarda nasıl ciddi sıkıntılara yol açarsa kamusal çerçevede arşivlerin yitimi de kamusal düzen üzerinde, toplumsal ve uluslararası ilişkilerde büyük sıkıntılara sebebiyet verebilir. Arşivlerin yitimi kamusal alzheimerın başlangıç noktasıdır. Niteliğiniz, kişiliğiniz, kimliğiniz, benliğiniz hatta ve hatta varlığınız ortadan kalkabilir. Karşıdakiler için sizin ne olduğunuz kim olduğunuz bellidir de bunların siz farkında değilsinizdir.

Alzheimer hastalığı, beyin hücrelerinin zamanla ölümüne bağlı olarak hafıza kaybı, bunama (demans) ve genel anlamda bilişsel fonksiyonların azalması şeklinde gelişen tıbbi durum olarak adlandırılmaktadır (Medicalpark, 2019). Nörolojik bir hastalık olan Alzheimer, aynı

zamanda en yaygın görülen demans türüdür. Hastalığın bulunduğu kişilerde beyinde beta amiloid plaklarının görülmesi söz konusudur.

Herhangi bir kurum veya kuruluş üst boyutta devlet bilgi birikimi olan ve ensefalizasyonu olarak nitelenebilecek arşivlerini kaybettiklerinde de aslında beyin hücrelerini öldürmüş demektir. Bu onun bilişsel fonksiyonlarını azaltacak, bilişsel yeteneklerinin yıkımına yol açacak, belgeleyemediği, erişemediği, kullanamadığı bilgi alanları karanlık noktalar olarak hayatına yansıyacaktır. Toplumsal ve ulusal kimlik düzeyinde anımsatma ve hatırlama kapasitesi yitecektir.

Ulusal kimlik, hatta insani kimlik nesnesinden kopuk anlaşılabilir. Hatırlatan, delillendiren nesnelere yoksunsanız varlığınızın ispatıyla ilgili kendiliğiniz, kimliğiniz açısından sıkıntıya uğramayı da göze almışsınız demektir.

Arşivler hafızanın unutmaya karşı korumalı bedenleşmiş şeklidir. Unutma ve değiştirme, şekillendirme yapmadan bünyesinde barındırdıklarını ortaya çıkartır. Müdahaleli üretimin dahi ipuçları onun barındırdığı bilgi varlıkları üzerinde bulunur. Bilgileri her içeriğiyle, oluşum düzeniyle saklar ve fiziki bir olumsuzluk yaşanmadığı müddetçe varlığını sürdürür.

Arşivler, toplumun, kamunun hem iç hem de dış dünyasıyla ilişkisinden ortaya çıkan bir durumdur. Bu ilişkide sürekli dinamik bir karşılıklı talep ve geri besleme bağıntısı mevcuttur.

Geçmişin hatırlanması ya da yeniden üretilmesi insan hafızasında geçmişe ait deneyimin yeniden bedenlenmesi olarak söylenebilirken, arşivlere, kayıtlara, belgelere dayalı hatırlama bir takım temsili semboller, hatırlamalar üzerinden gerçekleşmez.

Arşivlerde, ortamı ne olursa olsun, hatırlamalar kesin bilgilerle üretilmiş ve sistemli bir süreç içerisinde oluşturulmuş kayıt düzeneği üzerinden (kâğıt, elektronik sistemler vb.) oluşur ve geçmişe ait bilgiler değiştirilemez materyaller üzerinden yeniden çağrılır. Arşiv belgeleri dönemsel olarak iktidarlarca sembolleştirilebilirler. Ancak yine de bünyelerinde kesinliği barındıran bilgi birikimleri mevcuttur. Dönemsel anlamda sembolleştirilmiş belgeler belirli bir süre sonra nitelikli analizlerle gerçek mecrasını ve içeriğini ortaya çıkartır.

Arşiv belgelerine herhangi bir yerde herhangi bir insanın soracağı doğru sorular doğru tespitlere ve yeni ufuklara yol açar. Arşive gelene kadar üretilen belgelerin üretilme aşamasında birbirinden bağımsız, belki birbiriyle rekabet de eden pek çok kişi ve birimin olduğunu, müdahaleli, icat edilmiş tarihi oluşturacak belge üretiminin bu kişiler ve veya birimler tarafından tam da arzu edilmeyen içerikte oluşturulmayacağını da göz önüne almak gerekir.

Arşivlerin içerikleri, iktidarların koşulsuz egemen olduğu ürünlerden oluşmaz. Müdahaleli ve yönlendirmeli dahi olsa, hangi ortamda olursa olsun, arşiv belgeleri iktidarların tek başına ürettiği materyaller değildir. Arşivlerin, onun içeriği-bunun içeriği gibi değişik iktidarlara ait maksatlı üretimlerden oluşan belge kümeleri olduğuna dair kati bir ayırım yapılamaz. Varsa, iktidarların, yönetimlerin müdahalelerinin boyutunu, içeriğini ve yönünü gösterecek kadar da izdüşümlerine sahiptirler. Böyle olduğunu bildiğimizde onun hafızadan daha farklı ve kapsamlı kıvrımlara ve becerilere sahip bir yapısallık olduğunu kavrarız.

Arşiv ve hafızanın tanımlarının muğlâklaştığı ve birbiri içine geçmeye meylettiği bu ikilemede, ikisinin arasındaki farkı ortaya koymak, konunun doğru anlaşılması ve arşivler hakkında farkındalık oluşması açısından önemlidir.

Öneriler

Her yazımızda tekrarladığımız ve bu makalede de tekrarlamak istediğim bir husus olarak farkındalıktan bahsetmek istiyorum. Devletler, kişiler, toplumlar, kurumlar, kuruluşlar hiyerarşisi içerisinde arşivin, belge/bilgi yönetiminin önemini ve gerekliliğinin farkında olunmadığı sürece, teknolojik transferden, son moda donanıma ve yazılıma sahip olmaktan daha fazla ilerleme kaydetmemiz mümkün olmayacaktır.

Tüm işlerin başında, konunun önemi ve gerekliliğinin farkında olmak, farkındalığı bilince dönüştürüp, fiiliyata geçirmek yatmaktadır.

Makine öğrenmesi, yapay zekâ gibi kavramların ve uygulamaların hayata dâhil olduğu günümüzde insan unsuru henüz devreden çıkmamıştır. Dijital dünya, yapay zekâ, nesnelere interneti gibi kavramlar sürekli karşımıza çıksa da, bu sistemleri yönetebilen, onlara yön veren insan faktörünün önemi asla göz ardı edilmemelidir. Makinelere nelerin, ne kadar öğretileceği insanların elindedir. Bu sistemleri hayata geçirip insanlar için gerekli olan yüksek hacimli, tekrarlanabilir görevleri makineler üzerinden kolay ve hızlıca yaptırabilmeniz için öncelikle bilginin, belgenin üretilmesi, kayıt altına alınması, normlara bağlanması, yasal prosedürlerin üzerine işlenmesi gibi süreçleri yine insan unsuru yerine getirecektir.

Nihayetinde akıllı makineler, yapay zekâ elemanları bir çalışanı, insanı taklit ederek, uygulamalara girer, veri işler, görevleri hesaplar, tamamlar ve çıkış yapar. Bu bir kurumun bilişim teknolojilerinin altyapısının bir parçasını oluşturmaktan ziyade insan, çalışan aracılığıyla teknolojinin bilgiyle, sistemle ve süreçlerle eklemlenip uygulamaya geçilmesidir.

Artık günümüzün insanından, çalışanından bahsederken, bilgi birikimlerini ve sistemlerini sistemli biçimde analiz ederek, belirli kriterler çerçevesinde önüne çıkan bilgiyi değerlendiren, bunu da bilinçli bir farkındalıkla yetilerini de kullanarak yapan ve nihayetinde bu bilgileri ele alıp yönetebilen bir bireyden bahsediyoruz.

Bugünün çalışanı ve bireyi, değişen koşullara, istisnalara ve yeni durumlara karşı farkında olma ve uyum sağlama yeteneğini geliştirmelidir ki bu gelişim diğerlerinden ayırt edici bir özellik olarak hayatın her alanına yansımalıdır. Böylece farkında, donanımlı ve yetenekleri gelişmiş birey, çalışan zeki kurumları, işletmeleri, sistemleri bunlar da zeki kamusal alanı oluşturmalıdır.

Tüm bu noktalarda, çalışanlar, insanlar bilginin sistemli üretilmesini sağlayarak kullanımı, paylaşımı, saklanması, yeniden hizmete sunulması ve yeni bir bilginin üretilmesine aracılık etmesi safhalarını yönetilebilir kıldıklarında, öncelikle kamusal ensefalizasyonun da gelişkin olmasına aracılık edeceklerdir.

Böylece, hafıza kavramı üzerinden gerçeklik oluşturmaya özenen temsiliyet mekanizmaları üzerine kurulu arşiv mekânlarından değil, doğrudan insanların ve kurumların hayat pratiklerinde oluş halinde olup, kayıtlanmış ve belge haline dönüştürülmüş ensefalizasyon

ortamlarından konuşabilir duruma gelebiliriz. Geçmişin şimdide nasıl varlığını sürdürdüğü sorusunun doğru olarak cevaplandırılması da bu sayede gerçekleşebilecektir.

Sonuç

Devleti oluşturan kurum, kuruluşların devletin temel politikalarını oluşturan, hedeflerine erişim sağlayacak faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında ne tür iş, işlem yaptıkları, hizmet sundukları, birbirleriyle nasıl bir iletişim içerisinde buldukları, yürüttükleri bu faaliyetler esnasında geçmişe yönelik erişim ve işlem yapabilme kabiliyetleri, kapasiteleri hem kurum, kuruluşun hem de devletin gücünü belirleyen unsurlardandır.

Bugünün dünyasında güçlü ve lider diyebileceğimiz devletlerin büyük kısmı bu kabiliyet ve kapasite açısından dünyanın diğer devletlerine göre açık ara şampiyondur diyebiliriz. Bu devletlerin, kamu-özel işletme birlikteliğini yakalayarak hem nitelikli bilgi üretme yoğunluğu hem de bunu işleyerek güce ve değere çevirme yetisi oldukça üst düzeydedir.

Kamu olarak diğer her kurumunu bir kenara bıraksak bile ABD'nin stratejik kurumlarından olan NSA'nın (Ulusal Güvenlik Ajansı) bilgi üretme, elde etme, bunu işleme ve kullanma kabiliyet ve kapasitesi, dünyanın birçok ülkesinin bu konudaki kabiliyet ve kapasitesinin toplamına fark atacaktır. ABD'nin bugünkü ekonomisinin itici ve pekiştirici gücü olan bilgi ve iletişim teknolojisindeki öncülüğü ve tekel olma durumu da her alanda ona büyük bir güç katmaktadır.

Konya Ticaret Odası'nın 2017 yılında hazırladığı, 'Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu'ndaki "Yeni ekonomi kavramı çerçevesinde bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT), hizmet sektörünü ekonominin en önemli bileşeni haline getirmiştir. Ekonomiye yön veren başlıca sektörler; motorlu taşıtlar, uzay ve havacılık, iletişim, kimyasallar, elektronik ve bilişim (IT) sektörleridir." tespitlerinde de görüldüğü gibi bilgiye dayalı teknoloji ABD'nin küresel güç olmasının lokomotif unsurlarından bir tanesidir, hatta en önemlisidir.

Bilgi ve iletişim teknolojisinin tetiklediği yeni hayat formu çağa da ismini vermiştir: Bilgi çağı. Konuya ekonomi disiplini açısından bakan, Şaf (2015), bu teknolojinin etkileriyle gerçekleştirdiği yeni bakış açılarının çağı isimlendirmede de değişik yansımalarının olduğunu şu cümlelerle aktarır:

"İlk bilgisayarın geliştirilmesiyle, pazarın fiziksel olarak erişilebilen her yer olduğu Endüstri Toplumu'ndan farklı özellikler gösteren, bilgi ve nitelikli insan kaynağı odaklı ve bilgisayar ağlarıyla tüm dünyayı birbirine bağlayan yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni toplumsal yapıyı Alvin Toffler "üçüncü dalga", Daniel Bell "endüstri-sonrası toplum", Castells "öğrenen toplum", Zbigniew Brzezinski "teknokratik çağ", John Naisbitt ve Patrico Aburdane "büyük yönelimler çağı", Y. Masuda "enformasyon toplumu", Masuda ve Peter F. Drucker ise "bilgi toplumu" olarak nitelendirmişlerdir."

Şaf'a göre (2015), bilgi ekonomisinin en önemli özelliği hammaddesinin bilgi olmasıdır. Yeni ekonomik yapısal çerçevesinde teknoloji bilgiyi temel alır, yani hareket kaynağı bilgidir; daha önceki teknolojik devrimlerde olduğu gibi sadece bilginin teknolojiyi temel alması söz konusu değildir. Şaf'ın ekonomik hayata yönelik tespitleri, bilgi ve iletişim teknolojisinin ekonomik yapıdaki önemi ve belirleyiciliği hususunda vurguladığı bu durumlar aslında hayatın her alanını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bilginin temel alındığı

her faaliyet alanı, teknolojinin de katılımı ve desteği ile önemli bir güce erişir. Ancak ham bilgiden ziyade, bilginin işlenerek nitelikli hale getirilmesi de önemli bir husustur.

Bilişsel derinliğin sağlanması ve sürdürülebilir olmasının bir unsurunun da belgenize bilginize sahip çıkarak onu yönetilebilir, erişilebilir kılmanız olması gerektiğinden şüphe etmemek gerekiyor. Kamusal ensefalizasyonu sağlamanın araçlarından bir tanesi de budur. Ancak bunu gerçekleştirmek için öncelikle farkında olmak şartı bulunur. Bu farkındalık hem profesyonel belge/bilgi yöneticilerince hem de diğer bireylerce geliştirilmelidir ki biz de bilgi toplumu olarak uluslararası sahada hak ettiğimize inandığımız yere erişelim.

Bu makale sınırları içerisinde izah etmeye çalıştığım hususlar muhakkak eksiktir, ancak bu önermeler bir ilk söz aşaması veya giriş cümleleridir. İlgilenenler mutlaka bunun üzerine daha etkin, yeni, anlamlı ve geniş şeyler söyleyecektir.

Kaynakça

- Aksoy, T. (2014, 17 Haziran). İnsan Hafızası Nasıl Çalışır? 3 Kasım 2019 tarihinde <https://www.temelaksoy.com/insan-hafizasi-nasil-calisir/> adresinden erişildi.
- Alkaya, O. V. (2014, 3 Ekim) Hatırlamak ve unutmak hakkında 10 şey. 2 Ekim 2019 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/radikalist/hatirlamak-ve-unutmak-hakkinda-10-sey-1216603/> adresinden erişildi.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakırcı, Ç. M. (2011, 21 Nisan). İnsan Zekasının Evrimi: Neden Sadece İnsanın Beyni Bu Kadar Evrimleşmiştir? 15 Nisan 2019 tarihinde <https://evrimagaci.org/insan-zekasinin-evrimi-neden-sadece-insanin-beyni-bu-kadar-evrimlesmistir-41> adresinden erişildi.
- Bauman, Z. (2018). *Retrotopya*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bellek, Erişim adresi (07 Ekim 2019): <http://www.yenifelsefe.com/bellek>
- Bergson, H. L. (2013). *Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Binark, İ. (1980). Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Binark, İ. (1997). Mısır Tarihinin Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:8.
- Binark, İ. (2013). Bulgaristan'a Okka İle Satılan Arşiv Belgeleri. Arşiv Emektarlarına Armağan içerisinde. Yayına Hazırlayan: Nizamettin Oğuz ve İshak Keskin. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- Brookshear, J. G., ve Brylow, D. (2014). Computer Science: An Overview. Addison-Wesley Longman Publishing Co. Inc. 20 Kasım 2019 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=aVnDCwAAQBAJ&dq=Computer+Science:+An+Overview&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiFyJDt2fzWAhVpIMAKHf70BW0Q6AEIJjAA> adresinden erişildi.
- Canan, S. ve Acungil, M. (2018). *Dijital Gelecekte İnsan Kalmak*. İstanbul: Tuti Kitap.

- Cognifit (t.y.) Bilişsellik Nedir? 15 Nisan 2019 tarihinde <https://www.cognifit.com/tr/cognition> adresinden erişildi.
- Connerton, P. (2018). *Modernite Nasıl Unutturur*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2012, 11 Temmuz). Hepimiz 12 Eylülüz. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/hepimiz-12-eyluluz-23116> adresinden erişildi.
- Çetin, A. (2007). Erol Güngör'ün Tefekküründe Tarih Anlayışına Bir Bakış. 3 Kasım 2019 tarihinde <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3623> adresinden erişildi.
- Dearstyne, B. W. (2001). *Arşivsel Girişim* (M. Akbulut ve A. O. İcimsöy, Çev.). İstanbul: (y.y.).
- Delmas, B. (1975). *Archives. Planning National Infrastructures for Documentation Libraries and Archives*. Paris: UNESCO.
- Delmas, B. (1991). *Arşivler*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Derrida, J. (t.y.). *Arşiv Humması*. Çev. Murat Erşen. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://gazetekarınca.com/2017/07/arsiv-hummasi-jacques-derrida/> adresinden erişildi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (2019). 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı 5 Kasım 2019 tarihinde <http://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/raporlar/DAB20202024SP.pdf> adresinden erişildi.
- Dursun, Z. (2019, 24 Ocak). Tanpınar'ın dünyasında Bergson'un etkisi. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dunyabizim.com/kitap/tanpinar-in-dunyasinda-bergson-un-etkisi-h19719.html> adresinden erişildi.
- Erdoğan, Ş. B. (2013). *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma Ve Unutturma Biçimleri (Seksenler TV Dizisi)*. Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://www.atauni.edu.tr/yuklemeler/86ba9972fdec6f8ed3624ffc3254072a.pdf> adresinden erişildi.
- Erişti, R. (1998). 1. Milli Arşiv Şurası Tebliğler-Tartışmalar. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 12, Ankara.
- Erol, M. (2016). *Yerlilik Düşüncesi*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fazlıoğlu, İ. (2016). *Akıllı Türk Makul Tarih*. İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2019). İhsan Fazlıoğlu Röportajı: Geçmiş Anlamak, Şimdiyi Bilmek ve Geleceği Öngörmek. 2 Kasım 2019 tarihinde <http://www.yorungedergi.com/2019/07/ihsan-fazlioglu-roportaji/> adresinden erişildi.
- Güngör, E. (1989). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnam, A. (2009). *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kale, G. (2004). *Sinemada Görsel Deneyim ve Mimarlık*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2 Kasım 2019 tarihinde <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/3273/1/2369.pdf> adresinden erişildi.
- Karaaslan, F. ve Nacak, İ. (2014). Erol Güngör Düşüncesinde Muhafazakâr Temalar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 39.

- Konnikova, M. (2015). *Mastermind*. İstanbul: Domingo Yayıncılık.
- Konya Ticaret Odası (2017). Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu. 18 Nisan 2019 tarihinde <http://www.kto.org.tr/d/file/a.b.d-ulke-raporu-2017.pdf> adresinden erişildi.
- Küçükbezirci, Y. (2013). Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri. 5 Ocak 2019 tarihinde <https://icimdekikaos.blogspot.com/2017/01/bilincalti-mesaj-gonderme-teknikleri-ve.html> adresinden erişildi.
- Lawless, K. (2018, 22 Aralık). Küresel Hafıza Endüstrisi. 1 Kasım 2019 tarihinde <http://www.eskop.com/skopbulten/kuresel-hafiza-endustrisi/4246> adresinden erişildi.
- Lehner, F., Maier, R. ve Klosa, O. (1998). Organisational Memory Systems: Application of Advanced Database and Network Technologies in Organisations. AMCIS 1998 Proceedings, 202. 21.11.2019 tarihinde https://pdfs.semanticscholar.org/ed38/76d630b3eea45cd1fe7a55d239647eae672d.pdf?_ga=2.231338972.2137647474.1577121279-1072008811.1577121279 adresinden erişildi.
- Medicalpark (2019). Alzheimer nedir? Alzheimer belirtileri ve tedavisi. 25 Ekim 2019 tarihinde <https://www.medicalpark.com.tr/alzheimer/hg-2172> adresinden erişildi.
- Milli Gazete (2006, 12 Mayıs). Yitik sevdanın şarkıları. 5 Kasım 2019 tarihinde <https://www.milligazete.com.tr/haber/1013442/yitik-sevdanin-sarkilari> adresinden erişildi.
- Morley, D. ve Robins, K. (2011). *Kimlik Mekânları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neyzi, L. (2011). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, ss. 7-24.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınevleri.
- Özakupınar, Y. (2009). *Hafıza*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özakupınar, Y. (2010). *Hafıza Yanılmaları ve İki Ayrı Hafıza Kodu Teorisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemirci F. ve Torunlar, M. (2015). *Bilgi Çağında Arşivsel Bilgi Analizi Bilgi-İktidar-İdeoloji-Devlet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özdemirci, F. (2006). Kurumsal İletişim ve Belge Yönetimi, I. Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu: İletişim, 25–26 Mayıs 2006, İstanbul (Bildiriler). Yay. Hazl. Ayşe Üstün ve Ümit Konya. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 2007. İçinde 315- 324.
- Özhan, E. (2017). Kurumsal Hafızanın Korunmasında Sistemin Önemi, *Arşiv Dünyası*, 17/18, 1-10.
- Özkurt, S. (2019). Küba’da Geçmiş Yolculuk: Az gelişmişliğin Anıları Film İncelemesi. 1 Kasım 2019 tarihinde <https://blog.obilet.com/kubada-gecmise-yolculuk-azgelistmisligin-anilari-film-incelemesi/> adresinden erişildi.
- Püsgül, T. (2018, 18 Kasım). Zaman Nedir? Basit Bir Anlatım ile Zaman Kavramı. 2 Ekim 2019 tarihinde <https://muhendistan.com/zaman-nedir/> adresinden erişildi.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ricoeur, P.(2013). *Zaman ve Anlatı: Dört, Anlatılan (öykülenen) Zaman*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Stein, E. W. (1995). Organization memory: Review of concepts and recommendations for management. *International Journal of Information Management*, 15(1), 17–32. [http://doi.org/10.1016/0268-4012\(94\)00003-C](http://doi.org/10.1016/0268-4012(94)00003-C)
- Şaf, M.Y. (2015). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri: Uluslararası Karşılaştırma ve Türkiye Değerlendirmesi. 18 Nisan 2019 tarihinde [http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Bilgi ve İletisim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri Uluslararası Karşılaştırma ve Türkiye Değerlendirmesi.pdf](http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Bilgi_ve_Iletisim_Teknolojileri_Sektorunun_Makroekonomik_Etkileri_Uluslararası_Karsilastirma_ve_Türkiye_Degerlendirmesi.pdf) adresinden erişildi.
- Tanju, B. (2016, 2 Ekim). Pazar Sekmeleri: Arşiv Humması. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://manifold.press/pazar-sekmeleri-arsiv-hummasi> adresinden erişildi.
- Torunlar, M. (2019). *Profesyonel Arşivci*. Ankara: Ankara Üniversitesi Bil-Bem Yayınları.
- Trouillot, M. R. (2015). *Geçmiş Susturmak Tarihin Üretilmesi ve İktidar*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Wallerstein, I. (2013). *Bilginin Belirsizlikleri*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2014). *Zamanın Ruhuna Karşı*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Yücel, D. M. (2013, 31 Aralık). Zaman Nedir, Anlamı Felsefesi. 17 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dmy.info/zaman-nedir-anlami-felsefesi/> adresinden erişildi.